

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ З МЕТОЮ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала: студентка II курсу, групи 672-1
денної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси, банківська
справа, страхування та фондовий ринок»
Ратушняк Діана Валентинівна _____

Керівник:
доцент кафедри фінансів і кредиту
Бак Наталія Андріївна _____

До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № ____ від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ проф. Нікіфоров П.О.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ПОДАТКОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	6
1.1. Суть і проблеми економічної безпеки держави	6
1.2. Податкова безпека держави в системі економічної безпеки	13
1.3. Суть податкової політики та механізм її реалізації в Україні	20
Висновки до розділу 1	25
РОЗДІЛ 2 ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ДОСЯГНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	27
2.1. Податкова політика України – запорука податкової безпеки	27
2.2. Аналіз рівня податкової та економічної безпеки України.....	36
2.3. Економічна безпека через призму здійснення податкового контролю	45
Висновки до розділу 2	51
РОЗДІЛ 3 ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК НАПРЯМ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	53
3.1. Міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки держави.....	53
3.2. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці в сучасних умовах воєнного стану в Україні	57
3.3. Можливості та шляхи поліпшення податкової політики для забезпечення економічної безпеки в Україні	61
Висновки до розділу 3	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми роботи. На сучасному етапі розвитку для нашої країни питання забезпечення належного рівня національної безпеки є вкрай важливим. Збройний конфлікт на сході, анексія Криму, кризові явища в економіці, висока фінансова залежність та погіршення інвестиційного клімату - ті негативні чинники, що призводять до недостатнього рівня національної безпеки загалом та економічної безпеки зокрема. Оскільки життєдіяльність суспільства охоплює різні сфери, в кожній з яких можуть виникати різноманітні загрози та небезпеки, національна безпека набуває комплексного та багатопланового характеру. Найважливішим її елементом виступає економічна безпека, яка відіграє ключову роль у досягненні економічного суверенітету країни, забезпеченні її економічного розвитку, реалізації ефективної соціальної політики, захисті суспільства від екологічних лих та підвищенні національної конкурентоспроможності в умовах міжнародної економічної взаємозалежності. Забезпечення належного рівня економічної безпеки є необхідною передумовою для сталого розвитку держави та зростання конкурентоспроможності її економіки.

Однією із складових економічної безпеки є податкова безпека, яку забезпечує податкова політика. Її неефективність може унеможливити досягнення стратегічних пріоритетів у податковій, фінансовій та, як наслідок, економічній безпеці. Податки є економічною основою існування держави, а наявність належної дохідної бази дозволяє державі виконувати свої функції.

Мета і завдання роботи. Метою даної роботи є обґрунтування впливу податкової політики в забезпеченні економічної безпеки держави, та її важливість як інструмента в реалізації даного питання. Завданнями роботи є:

- 1) визначення сутності та проблематики економічної безпеки держави;
- 2) розгляд податкової безпеки в системі економічної безпеки;
- 3) обґрунтування суті податкової політики та розгляд механізму її реалізації в Україні;

- 4) аналіз податкової політики як основи податкової безпеки;
- 5) аналіз рівня податкової та економічної безпеки України;
- 6) розгляд податкового контролю як інструмента реалізації економічної безпеки;
- 7) вивчення міжнародного досвіду забезпечення економічної безпеки держав;
- 8) виокремлення актуальних викликів та загроз економічній безпеці в сучасних умовах воєнного стану в Україні;
- 9) визначення можливостей та шляхів поліпшення податкової політики для покращення економічної безпеки в Україні.

Об'єктом дослідження є система фінансово-економічних взаємозв'язків, спрямована на формування високого рівня економічної безпеки держави за допомогою податкових інструментів.

Предметом дослідження є механізм реалізації податкової політики в контексті забезпечення економічної безпеки.

Методологічна база дослідження. Дана робота формується на основі думок різних науковців у економічній та фінансовій сфері, результатах їх досліджень та чинній законодавчо-нормативній базі. Використані загальнонаукові методи, зокрема, порівняння даних, аналіз, синтез, динаміка, розвиток від абстрактного до конкретного, аналогія, історичний та логічний; та специфічні, такі як економіко-математичні, статистичні методи, факторний аналіз, розрахунково-конструктивний, нормативний та абстрактно-логічний методи.

Інформаційною базою є офіційна статистична звітність, статутні документи, дані соціологічних та економічних досліджень, джерела аналітичних даних, роботи науковців, офіційні сайти органів державної та місцевої влади в Україні.

Наукова новизна полягає у визначенні загроз та проблем економічної безпеки в сучасних умовах ведення військових дій в Україні та розробці

пропозицій для вдосконалення податкової політики як сукупності інструментів забезпечення економічної безпеки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в їхньому подальшому використанні для вдосконалення та розробки поліпшень для податкової політики та забезпечення податкової та економічної безпеки держави.

Особистий внесок магістра. Дослідження показників податкової та економічної безпеки та обґрунтування методів та механізмів покращення податкової політики для забезпечення економічної безпеки України проведено автором самостійно.

Апробація результатів дослідження. Частина положень, які описані в дипломній магістерській роботі, доповідалися та були опубліковані у збірниках наукових конференцій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Обсяг і структура випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких передбачає три питання, висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний обсяг роботи викладено на 66 сторінках, які містять 5 таблиць і 16 рисунків. Список літератури включає 61 джерело на 7 сторінках, а додатки - 3 таблиці на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ПОДАТКОВА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Суть і проблеми економічної безпеки держави

Сучасні умови глибокої військово-політичної та економічної кризи в Україні спричиняють дедалі більшу ескалацію проблеми забезпечення економічної безпеки на усіх рівнях, яка й без того є предметом численних досліджень. Зокрема, ці умови обумовлені військовою агресією РФ проти України та процесом інтеграції України в глобальні процеси, що, відповідно, супроводжується посиленням трансформації різних сфер життєдіяльності суспільства, ще більше підкреслюючи актуальність питання економічної безпеки нашої держави.

Скорочення ВВП, зменшення чисельності населення, погіршення рівня життя громадян – усе це та інше є свідченням реальних викликів, з якими зіштовхнулася Україна. Саме ці проблеми повинні стати ключовим імпульсом для ідентифікації основних загроз економічній безпеці нашої держави та розробки заходів для мінімізації їхнього впливу [8, с. 70].

Поняття «економічної безпеки» досліджувалося значною кількістю науковців, які пропонували різноманітні характеристики та ознаки для трактування даного поняття (табл. 1.1.).

Відповідно до Закону України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» (далі – Методичні рекомендації), економічною безпекою називають: «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [46].

Таблиця 1.1

Підходи до трактування поняття «економічна безпека»

Автор	Визначення
О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Черняков	«здатність економічної системи держави протистояти негативному впливу об'єктивних та суб'єктивних чинників для досягнення макроекономічних цілей розвитку на рівні постіндустріальних держав» [38, с. 64].
В.О. Гончарова	«стан національної економіки, при якому зберігається стійкість і здатність до несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів» [11, с. 18].
А. Ревенко	«стан економічної системи, що характеризується стійкістю щодо впливу ендегенних (внутрішніх) та екзогенних (зовнішніх) чинників, які створюють загрозу для суспільства» [50, с. 15].
В. І. Мунтіян	«загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на постійний та стабільний розвиток економіки держави, що містить механізм протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам» [35, с. 10].
А. Степаненко, М. Герасимов	«стан економіки, що забезпечує її зовнішню незалежність і внутрішню стабільність» [54, с. 39].
Я. Жаліло	«складна багатофакторна категорія, що характеризує здатність національної економіки до розширеного відтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб і власного населення, і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу стійкому збалансованому розвитку країни; забезпечення кредитоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання» [19, с. 143].

Джерело: складено автором.

І зараз це є як ніколи актуально, оскільки саме безпека – безпека громадянина, безпека суспільства, державна та міжнародна безпеки – становлять ті ключові структурні елементи, які забезпечують стабільність та цілісність системи економічної безпеки. Система економічної безпеки покликана виконувати функцію гарантування добробуту як суспільного, так і державного. Зважаючи на постійні зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі країни, мають бути розроблені нові механізми, що дозволять соціуму адаптуватися до цих умов і забезпечити максимальний рівень безпеки держави [8, с. 68].

Термін «економічна безпека» був закріплений у 1985 році під час 40-ї сесії Генеральної асамблеї ООН, коли було прийнято резолюцію «Міжнародна економічна безпека». Згодом, на 42-й сесії була ухвалена Концепція міжнародної економічної безпеки, що узагальнила глобальні проблеми та визначила шляхи їх вирішення. Ці проблеми торкалися життєвих інтересів усіх країн та вимагали скоординованих дій світового співтовариства для їх подолання [1].

У 2021 році була затверджена «Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року», яка визначила шляхи досягнення цілей та реалізації пріоритетів національних інтересів для забезпечення економічної безпеки [47]. Відповідно до цієї Стратегії виділяється два взаємопов'язаних напрями забезпечення економічної безпеки – напрям розвитку та безпековий напрям. Безпековий напрям, зокрема, спрямований на виокремлення викликів, які пов'язані з військовою агресією РФ та тимчасовою окупацією частини територій України. Російська федерація має на меті свідоме руйнування української економіки, що є одним із методів ведення гібридної війни, яку ми наразі спостерігаємо. Це є серйозним важелем, оскільки зруйнована економіка продукує незадоволеність суспільства, соціальну напругу, трудову міграцію та значно підриває довіру до влади усіх верств населення.

Основними завданнями економічної безпеки, згідно з цією Стратегією, є забезпечення стійкості національних економічних інтересів держави та її громадян, розвиток економічного потенціалу країни, а також гарантування її економічної незалежності та здатності захищати ці інтереси [47].

Щодо напрямків, визначених у Стратегії, то вони акцентується на проактивному підході, що полягає в пошуку рішень для тих викликів та загроз, які існують на сьогодні. Зокрема, відзначається глобальна тенденція до конкуренції за ринки, кваліфіковану робочу силу, новітні технології та фінансові ресурси. Такий підхід має на меті зменшити ймовірність виникнення внутрішніх загроз, що перешкоджають виходу економіки України з депресивного стану, гальмують її динамічний розвиток і підвищують її вразливість до інших викликів. Оскільки збройний конфлікт між росією та Україною і досі продовжується, зростають виклики для трансатлантичної та європейської єдності, усвідомлюючи важливість нашої боротьби за економічну безпеку. І усе це може не лише спричиняти ескалацію наявних проблем, але і призводити до виникнення нових конфліктів. Це підкреслює важливість застосування проактивного підходу на основі поєднання безпекового напрямку та напрямку розвитку [47].

Якщо розглянути більш детально ці два напрями, описані в Стратегії, то можна виокремити, що безпековий напрям зосереджений на запобіганні розбалансуванню економіки та підвищенні її стійкості до різноманітних викликів та загроз. З цією метою впроваджується постійний моніторинг економічної стійкості, який здійснюється на основі показників стану економічної безпеки та її критичних порогів, перевищення яких може призвести до масштабних кризових явищ в економічній сфері. У свою чергу, напрям розвитку орієнтований на підвищення конкурентоспроможності національної економіки та досягнення цільових орієнтирів, що визначаються за складовими економічної безпеки [47].

Аналізуючи компоненти та класифікації економічної безпеки, можна помітити, що думки науковців значно різняться. Так, наприклад, науковці В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько виділяють внутрішні та зовнішні складові економічної безпеки. До внутрішніх вони зараховують енергетичну, продовольчу, сировинно-ресурсну, соціальну, екологічну, демографічну, фінансову, технологічну та воєнно-економічну складові, тоді як до зовнішньої – експортну та імпорتنу [36]. Р. М. Дацків пропонує розподіл на зовнішню економічну

безпеку, яку він визначає як здатність протистояти загрозам, які породжуються зовнішнім середовищем держави, та внутрішню, де акцент робиться на розвитку економічно-оборонного потенціалу [14, с. 23]. Поділ на інформаційну, екологічну, фінансову, тіньову, воєнно-економічну, демографічну, продовольчу, ресурсно-сировинну, енергетичну, технологічну та соціальну складові здійснює В. І. Мунтіян [35].

На рис. 1.1. наведено розподіл складових економічної безпеки відповідно до Методичних рекомендацій.

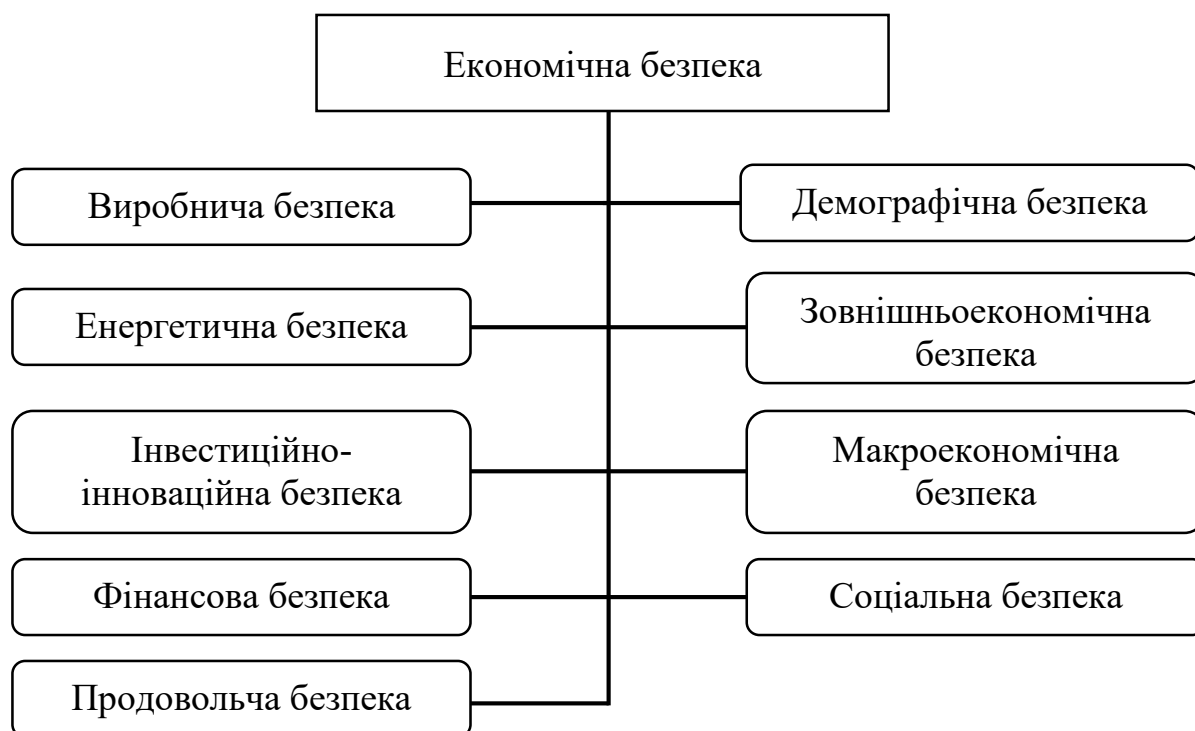

Рис. 1.1. Складові економічної безпеки [46]

Оскільки подальше дослідження рівня економічної безпеки базуватиметься на вищезазначених складових, доцільно розглянути мету кожної з них. Отже, виробнича безпека полягає в оптимальному використанні виробничих потужностей країни, їх модернізації та розширеному відтворенні, підвищенні інноваційності виробництва та зростанні конкурентоспроможності національної економіки [56]. Демографічна безпека передбачає такий рівень захисту держави, населення та ринку праці від демографічних загроз, який буде сприяти всебічному розвитку України, враховуючи усю сукупність збалансованих демографічних інтересів держави. Наступною складовою є

енергетична безпека, яка, в свою чергу, охоплює ефективне використання енергетичних ресурсів країни, забезпечення достатньої кількості виробників та постачальників енергії на ринку, а також екологічність, доступність та різноманітність енергетичних ресурсів. Зовнішньоекономічна безпека спрямована на зменшення втрат держави від негативних зовнішніх економічних факторів та на створення сприятливих умов для економічного розвитку через активну участь у світовому поділі праці. Інвестиційно-інноваційна безпека націлена на створення умов, які мотивують як іноземних, так і місцевих інвесторів вкладати ресурси в розширення виробничих потужностей країни, стимулюючи розвиток високотехнологічних галузей. Вона також сприяє інтеграції наукових досліджень та виробничих процесів для підвищення ефективності та поглиблення спеціалізації національної економіки на випуск продукції з високою доданою вартістю [51]. Макроекономічна безпека забезпечує збалансованість основних економічних пропорцій на рівні країни. Продовольча безпека має на меті досягти такого рівня виробництва харчових продуктів в країні, який дозволяє забезпечити потреби кожного члена соціуму в якісному продовольстві, гарантуючи при цьому баланс та доступність. Стан, при якому держава здатна забезпечити високий рівень життя для населення незалежно від віку, статі чи рівня доходів, а також сприяти розвитку людського капіталу, називають соціальною безпекою. Завершальною і найбільш важливою складовою є фінансова безпека, що поділяється на окремі компоненти. Вона визначається як стан фінансової системи держави, в якому створюються всі умови для стабільного соціально-економічного розвитку, забезпечується стійкість до фінансових потрясінь та дисбалансів, а також підтримується цілісність і злагодженість фінансової системи країни. Саме до цієї складової і належить податкова безпека, яка буде розглянута далі.

В цілому, економічну безпеку можна розглядати як здатність національної економіки бути стійкою та невразливою до зовнішніх та внутрішніх загроз, а також мати можливість забезпечувати достатній рівень конкурентоспроможності в глобальному економічному середовищі, та

здійснювати збалансований та сталий ріст. Це є надзвичайно важливими критеріями для оцінки якісних параметрів економіки держави і стратегічної ефективності її економічної політики [29].

Іншими словами, термін «економічна безпека» означає стан монетарної, валютної, фінансової, банківської, податкової та бюджетної систем, що відзначається збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, а також здатністю забезпечувати стабільне функціонування та розвиток національної економіки [25]. Виходячи з даного визначення можна стверджувати, що одна зі складових економічної безпеки (зокрема, фінансової) є податкова безпека.

Виділяються такі основні потенційні загрози для національної безпеки в економічній сфері:

- військово-політична агресія РФ в Україні;
- низький рівень довіри громадян до інститутів влади;
- високий рівень корумпованості та організованої злочинності в економічному секторі;
- зростання кредитних ризиків;
- значний державний борг та високі витрати на його обслуговування;
- низька конкурентоспроможність національної економіки;
- тіньова економіка;
- недостатній приплив прямих іноземних інвестицій;
- дисбаланси в зовнішній торгівлі;
- неефективна антимонопольна політика;
- низький рівень заробітної плати, що сприяє відтоку кваліфікованих кадрів з країни тощо [43, с. 33].

Отже, в нинішніх умовах, коли Україна стикається з значними внутрішніми та зовнішніми загрозами, питання економічної безпеки набуває особливої важливості і має стати одним із головних національних пріоритетів.

1.2. Податкова безпека держави в системі економічної безпеки

Податки мають суттєвий вплив на функціонування всіх сфер економіки, є важливим елементом формування доходів бюджету та складають значну частину ВВП, яка перерозподіляється через бюджетний механізм. Це робить податки ключовим інструментом регулювання економічних процесів. Відповідно до статті 67 Конституції України, кожен громадянин зобов'язаний сплачувати податки та збори в тих розмірах, які передбачені законодавством [26]. Система оподаткування відіграє важливу роль у системі економічної безпеки держави, оскільки вона спрямована не тільки на підтримку громадського порядку в країні, але й на забезпечення фінансування різних сфер суспільного життя, в тому числі оборони. Концепція податкової безпеки набуває особливого значення в умовах поширення методів ухилення від сплати податків, які потребують виявлення, аналізу та запобігання.

Роль податків у системі економічної безпеки оцінюється через їх позитивний вплив на макроекономічні показники, зокрема, ріст податкового потенціалу країни, та через негативні фактори, такі як ненадходження податкових платежів до бюджетів усіх рівнів, поширення податкового нігілізму, криміналізація податкових відносин та криза податкової системи [43, с. 99-100].

Для детальнішого розуміння сутності податкової безпеки, доцільно розглянути підходи та думки науковців, які досліджували це питання (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Підходи до трактування поняття «податкова безпека»

Автор	Визначення
1	2
Чиж А.Ю.	«самостійний об'єкт дослідження через призму достатності податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів та впливу податкового навантаження на результати діяльності окремих суб'єктів господарювання» [58].

Продовження табл. 1.2.

1	2
Цимбалюк І.О.	«стан податкової сфери держави, для якого характерним є захищеність інтересів суб'єктів податкових відносин, стійкість і економічна незалежність податкової системи, що проявляється у стабільності податкового законодавства» [57, с. 18].
Чугунов В.Я.	«стан національного податкового простору, при якому досягається збалансування фіскальних потреб уряду та економічних інтересів платників податків і зборів у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі» [59, с. 40].

Джерело: складено автором.

Щоб зрозуміти сутність та багатогранність податкової безпеки, складності взаємозв'язків її елементів, варто також розглянути рівні, з яких вона складається. Як видно з рис 1.2., податкову безпеку можна поділити на чотири основні рівні, кожен з яких є складовою наступного.

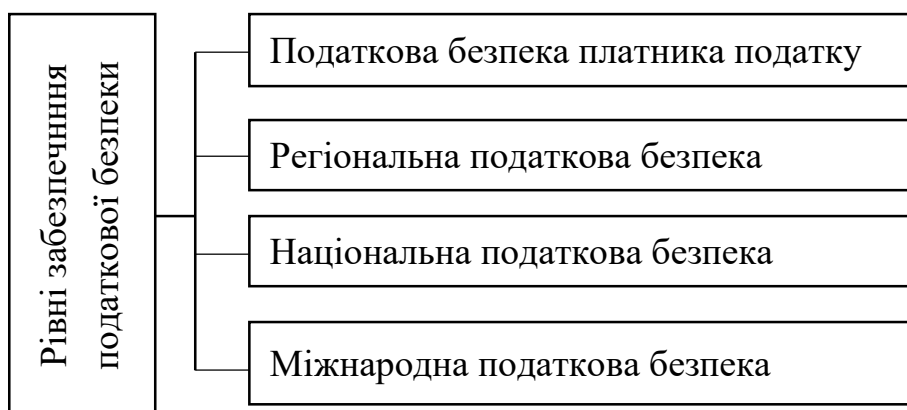

Рис. 1.2. Рівні забезпечення податкової безпеки [39]

Такий підхід показує наскільки важливо приділяти увагу кожному рівню, оскільки загрози на нижчих рівнях можуть спричинити поглиблення проблем на вищих. Для ліпшого розуміння, виокремимо характеристики кожного рівня.

1. Податкова безпека платників податків характеризує фінансовий стан платників податків, за якого можна мінімізувати податкові ризики при дотриманні податкової дисципліни. Це забезпечує стабільність для платників податків та зменшує ймовірність податкових порушень.

2. Регіональна податкова безпека визначається станом місцевого оподаткування в окремому регіоні. Вона залежить від ефективності збору податків на регіональному рівні, що впливає на здатність регіону підтримувати стабільний розвиток та забезпечувати власні фінансові потреби [10, с. 63].

3. Національна податкова безпека – стан економіки, за якого держава забезпечує гарантовані надходження податків до державного бюджету. Це дозволяє захищати національні інтереси від внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечуючи фінансову стабільність та захист економічної системи від негативних факторів [43, с. 317].

4. Міжнародна податкова безпека, яка виходить за межі однієї держави, і досягається через інтеграцію податкових систем різних країн. Вона спрямована на забезпечення податкової координації між державами для зменшення податкових ризиків та уникнення подвійного оподаткування.

Орієнтуючись на дані рівні, податкову безпеку можна охарактеризувати як стан, за якого держава забезпечує достатнє фінансове забезпечення своїх функцій через податкові надходження на всіх рівнях: місцевому, регіональному та загальнодержавному. Це можливе за умови проведення виваженої податкової політики, яка сприяє розвитку бізнес-середовища і створює умови для збалансованого соціально-економічного розвитку. Такий підхід є обґрунтованим, оскільки податкова система, по суті, покликана наповнювати дохідну частину бюджетів на всіх рівнях, реалізуючи основну фіскальну функцію податків [25].

Взагалі, податкова система відіграє надзвичайно важливу роль в економіці держави, оскільки вона формує сприятливий інвестиційний клімат для внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Інвестори при прийнятті рішень щодо вкладення капіталу зосереджуються на оцінці різних показників, які засновані на рівні ризику та потенційній прибутковості даних інвестицій, але саме податкова складова є найбільш чутливим елементом при оцінці цих ризиків [30].

Як бачимо, роль податкової безпеки в контексті економічної стабільності важко переоцінити. З огляду на зазначене, можна виділити основні

характеристики податкової безпеки: по-перше, це стан економіки (податкова безпека відображає загальний стан економіки, її стійкість та здатність протистояти негативним впливам); по-друге - захист податкових інтересів від ризиків (оскільки податкова безпека полягає в захисті системи оподаткування від ризиків, що пов'язані з ухиленням від податків, економічною нестабільністю тощо); і по-третє, вона гарантує стабільні надходження податків до бюджетів навіть у несприятливих економічних умовах [25]. При цьому її рівень залежить від здатності вчасно виявляти та запобігати дестабілізуючому впливу внутрішніх та зовнішніх чинників та кризовим явищам.

Ефективне управління податковою безпекою передбачає свідомий та цілеспрямований вплив суб'єкта управління (державних органів) на потреби, інтереси та цінності об'єктів. Це включає запобігання дестабілізації економіки, аналіз ризиків та загроз, забезпечення правової бази та максимального поєднання інтересів держави та платників податків [30].

Окрім цього, важливим аспектом забезпечення податкової безпеки є дотримання прав та обов'язків з боку суб'єктів господарювання. Це напряду пов'язано з рівнем податкової культури в країні. В Україні рівень податкової культури та менталітету населення залишається низьким, що негативно впливає на податкову безпеку. Громадяни часто не усвідомлюють важливості податкових надходжень для функціонування держави та розвитку її економіки. Ставлення платників податків до того, як вони виконують свої зобов'язання щодо сплати податків залежить від взаємозв'язку та кооперації між громадянами та державою, а, зокрема, довіри між ними. Низька довіра громадян до влади є однією з причин ухилення від сплати податків. Ця недовіра посилюється через недостатню прозорість використання державних коштів, корупцію та низьку якість публічних послуг [48, с. 119]. Тому проблема податкової безпеки має дві сторони: громадяни не завжди сумлінно сплачують податки, а влада, в свою чергу, часто неефективно управляє державними ресурсами та створює надмірний податковий тиск. І вирішувати її теж треба починаючи одночасно з обох сторін, що зробити не так просто, як можна побачити в сучасних реаліях. Громадяни

повинні усвідомити важливість сплати податків для соціально-економічного розвитку країни, тоді як уряд має підвищити прозорість використання державних коштів, боротися з корупцією та розробити ефективне правове забезпечення. Наразі часто виникають ситуації, коли у громадян зникає довіра до влади та виникає небажання в повній мірі сплачувати податки, а уряд створює ще більший податковий тиск на людей, не вирішуючи при цьому корінні проблеми виникнення даного явища, а саме корупцію та непрозорість розподілення коштів.

Податкові ризики – це головне джерело загроз для податкової безпеки, оскільки вони безпосередньо впливають на стабільність податкової системи. Вартісна оцінка цих ризиків заснована на результатах діяльності людського капіталу в умовах невизначеності та нестачі інформаційного забезпечення. І тут головне питання має виникати про те, як ж мінімізувати ці ризики та знайти шляхи, щоб їм протистояти. Потрібно сформулювати систему керування ними, яка буде полягати в узагальненні результатів контролю та систематизації недоліків і виявляти порушення законодавчих актів суб'єктами господарювання у процесі їхньої діяльності, виявляти схеми ухилення від оподаткування та вказувати на інші можливі порушення [31].

Виділимо, які можуть виникати загрози для податкової безпеки на різних рівнях (рис. 1.3.).

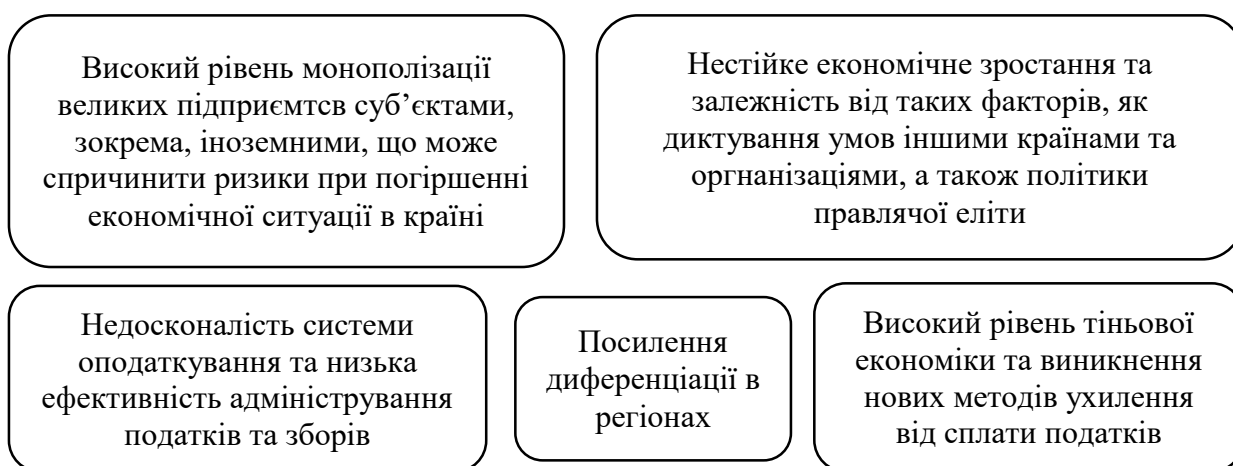

Рис. 1.3. Загрози податковій безпеці на різних рівнях господарювання [9]

Інші причини деформації податкової безпеки включають:

- недосконалість роботи правоохоронних органів для запобігання податковим правопорушенням;
- непродумана в довгостроковій перспективі податкова політика, яка не відповідає більшій частині населення;
- висока корумпованість;
- недосконале законодавство у сфері податкових відносин, до якого вносять часті зміни;
- невідповідність розмірів податків із середнім рівнем життя більшої частини населення, що призводить до появи все більшої кількості схем ухилення від сплати податків [7, с. 16].

Зважаючи на те, що податкова безпека є частиною фінансової безпеки, яка входить до системи економічної безпеки держави, будь-які дестабілізуючі чинники в податковій сфері мають безпосередній вплив на інші складові економічної безпеки. На рис. 1.4. виділені декілька з багатьох проблем, які виникають через низьку податкову безпеку та зазначені види на які це впливає.

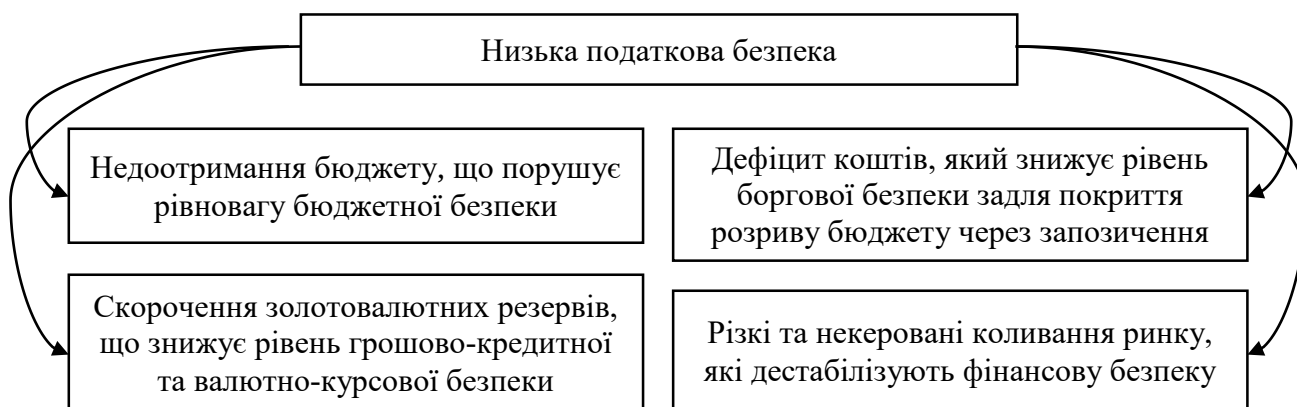

Рис. 1.4. Вплив податкової безпеки на стан інших складових фінансової безпеки держави [37]

Тому логічним для зміцнення податкової, і відповідно, економічної безпеки покращувати координацію діяльності з іншими видами, тобто, наприклад, податковою, монетарною, бюджетною, валютною, інвестиційно-інноваційною тощо. Якщо розглядати зі сторони податкової безпеки, то це,

зокрема, в частині наповнення бюджету країни, оперативного здійснення видатків та дотримання адекватного значення показника інфляції [25].

Для досягнення податкової безпеки, яка є основою економічної стабільності та розвитку держави, важливо створити ефективний механізм її управління. Податкові ризики можна трактувати як можливість виникнення негативних наслідків для податкової системи через неефективність її побудови та функціонування, а також через дію різних загроз та впливу чинників.

Основними кроками для побудови механізму управління податковою безпекою є:

- розробка теорії та виділення тактики і стратегії ведення стабільної податкової політики. Тобто має бути створена така податкова система, яка сприятиме мінімізації можливостей ухилення від сплати податків і відповідатиме економічним реаліям. До цього слід вдосконалити і нормативно-правову базу [10];

- визначення об'єктів податкової безпеки, що полягає в чіткому окресленні сфер економіки чи суб'єктів господарювання, які є найбільш вразливими до податкових ризиків;

- створення інституцій для забезпечення податкової безпеки (включають як державні, так і приватні установи, що відповідальні за формування податкової безпеки, наприклад, правоохоронні органи, податкові служби та фінансові установи;

- забезпечення прозорості фінансової інформації, оскільки саме така прозорість може допомогти уникнути ухилення від сплати податків та сприятиме підвищенню податкової дисципліни;

- визначення та конкретизація інтересів сторін (держави, платників податків та інших учасників податкової системи) для запобігання конфліктам і підтримки балансу;

- формування податкової культури, обізнаності та відповідальності суспільства шляхом підвищення податкової грамотності серед громадян для збільшення добровільного виконання податкових зобов'язань;
- використання методик та критеріїв оцінки рівня податкової безпеки, які дозволять вчасно реагувати на потенційні загрози [30].

Але досягти цілей податкової безпеки, а як наслідок – економічної, не так легко та швидко. Тому дані цілі та завдання потрібно поділити на тактичні та стратегічні. Тактичними є мінімізація податкових витрат та нейтралізація поточних загроз, які спричинені сучасними реаліями функціонування держави та її економіки. Тоді як стратегічними можна вважати зростання фінансової стійкості та стабільності фінансової системи, ефективний соціально-економічний розвиток, покращення якості життя громадян, впровадження інновацій [43, с. 318].

Для управління податковою безпекою необхідно розв'язати широке коло проблем, зокрема, стосовно моніторингу загроз та розробити заходи щодо їх попередження та вирішення. Для початку основним має бути напрям створення належних економічних, правових та соціальних умов для покращення податкової політики задля забезпечення адекватного рівня податкової безпеки.

1.3. Суть податкової політики та механізм її реалізації в Україні

Як вже зазначалося вище, для забезпечення податкової безпеки держави необхідно впроваджувати ефективну податкову політику, оскільки її неефективність може унеможливити досягнення стратегічних пріоритетів у податковій, фінансовій та, як наслідок, економічній безпеці. Податки є економічною основою існування держави, а наявність належної дохідної бази дозволяє державі виконувати свої функції.

Так як більшу частину надходжень до бюджету формують саме податки, питання податкової безпеки набуває особливої важливості. Оподаткування є

тією ланкою, що об'єднує бюджетну та економічну системи держави, забезпечуючи перерозподіл фінансових ресурсів між усіма суб'єктами економічних відносин. У сучасних умовах реформування податкової сфери є важливим не лише з точки зору ефективності державного управління, але й для забезпечення економічної стабільності та розвитку країни. Саме тому розробка методів та механізмів оцінки, які сприяють підвищенню ефективності діяльності держави, є ключовим завданням для зміцнення економічної безпеки [43, с. 317].

Важливо також наголосити, що податки відіграють центральну роль у життєдіяльності будь-якої країни, адже, по-перше, вони є основним джерелом наповнення бюджету, а по-друге, вони буквально інтегровані в усі ланки фінансової системи держави. Податки можна вважати ключовим чинником фінансової безпеки, яка, безсумнівно, є однією із головних складових економічної безпеки. І це через те, що вони зумовлюють такий стан податкової та фінансової системи, за якого створюються умови для соціально-економічної стабільності громадян, підприємств, регіонів та держави в цілому. Виходячи з цього можна виокремити і роль податкової системи, адже вона є, так званим, ресурсом управління для державної влади. Економічна безпека не лише виступає інструментом впливу на соціально-економічні процеси, але й є фактором зворотного зв'язку, що виявляє залежність держави від її громадян, тобто платників податків. Такі фактори тільки посилюють розуміння того, що податкова система безумовно є складовою економічної безпеки. Водночас податкова система може бути як ресурсом та інструментом забезпечення економічної безпеки, так і джерелом ризиків та загроз для стабільності держави [23].

Можливими загрозами економічній безпеці, які можуть виникати з боку податкової системи є:

- постійні зміни та доповнення чинного податкового законодавства;
- значний рівень тіньової економіки в країні;
- високий рівень податкового навантаження;

- недостатня ефективність адміністрування податків та зборів.

Ці та інші проблеми податкової системи є дуже різноманітними в причинах їх виникнення, але, на мою думку, однією із основних проблем, яка досить давно присутня в нашій державі – це проблема податкового законодавства. Однією із причин складнощів у реформуванні податкового законодавства є впливові люди з великого бізнесу, які прагнуть мінімізувати свої податкові зобов'язання і лобіюють зміни, які, певною мірою, можуть стримувати розвиток малого бізнесу, тим самим віддаючи переваги для розвитку великому бізнесу. Таким чином, у нас більш розвинені умови для роботи великого бізнесу. Це створює диспропорції в умовах ведення бізнесу і є однією з причин наявності тіньової економіки, що, своєю чергою, негативно впливає на податкову безпеку держави [43, с. 320].

Тим не менш, оптимізація податкового адміністрування для підвищення податкової безпеки досягається шляхом поєднання різних ефектів. Зокрема:

- соціальний ефект спрямований на збереження робочих місць і стабілізацію соціальної ситуації в регіоні;
- бюджетний ефект відображає здатність платників своєчасно та в повному обсязі сплачувати податки до бюджету;
- економічний ефект визначається показниками фінансової стійкості та платоспроможності.

З огляду на важливість податкової безпеки як складової економічної безпеки та ключову роль податків у забезпеченні функціонування держави, вдосконалення законодавчої бази є необхідним кроком для покращення ситуації в цій сфері.

Сучасний етап економічної нестабільності, викликаний війною з боку РФ, ще більше підкреслює важливість забезпечення безпеки, в тому числі економічної та податкової. Здійснення податкової політики в умовах нестабільності передбачає «спроможність використовувати податки для досягнення балансу між виконанням завдань фіскальної консолідації та

створенням умов для економічного розвитку» [53, с. 44]. Це має сенс, тому що від початку війни, 24 лютого 2022 року, держава намагалася проявляти гнучкість у податкових відносинах, впроваджуючи різноманітні преференції для забезпечення нормального функціонування бізнесу в складних умовах, що демонструє зв'язок між економічною безпекою та податковою політикою [49, с. 127].

Досліджуючи роль податків в контексті економічної безпеки держави можна побачити як позитивні, так і негативні аспекти. З одного боку, податки сприяють економічному зростанню, а з іншого – можуть призводити до криміналізації податкових відносин, недоотримання доходів до бюджету та загострення кризи в податковій системі. Відповідно, умови оподаткування можуть як підтримувати, так і перешкоджати економічному розвитку країни, що безпосередньо впливає на її економічну безпеку.

Податкова система відіграє ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави, оскільки вона є важливою ланкою в регуляції різних сфер суспільного життя. Роль податків якраз найбільше проявляється у їхній регулятивній функції, яка проявляється через їхню здатність координувати, узгоджувати та організовувати соціальну взаємодію. Тому часто можна почути, як податки називають «вбудованим регулятором», і використовують як інструмент забезпечення економічної безпеки національної економіки. Вдало підібрані методи податкового регулювання здатні стимулювати розвиток багатьох сфер життя, тоді як помилки в податковій політиці, навпаки, можуть мати негативні наслідки та сприяти руйнуванню економіки певних галузей, регіонів чи країни в цілому [49, с.128].

Як уже згадувалося, ефективність податкової політики безпосередньо впливає на податкову безпеку та реалізацію стратегічних пріоритетів фінансової безпеки. Податкова політика виступає ключовим інструментом для формування стабільної та дієвої системи оподаткування в Україні, спрямованої на забезпечення належного рівня бюджетних надходжень, стимулювання

економічного розвитку та створення умов для подальшої інтеграції України у світову спільноту [37, с. 212].

Основними факторами, які через недосконалість податкової політики впливають на податкову безпеку, а відповідно і на економічну, є:

- високий рівень тіньової економіки;
- неефективний механізм надання податкових пільг;
- відсутність ефективних заходів для скорочення податкового боргу;
- слабкі методи боротьби із незаконним обігом підакцизних товарів, і, відповідно, заниженням бази оподаткування;
- низький рівень податкової культури [21, с. 89].

Звичайно, це далеко не всі чинники, які загрожують рівню безпеки, але вони є доволі масштабними та глобальними, які потребують першочергового вирішення. Частка тіньової економіки у 2023 році склала близько 30% від ВВП, що свідчить про значні втрати бюджету та обмеження можливостей держави у виконанні своїх функцій [12].

Соколовська А. М. у своїх працях зазначає, що формування податкової політики в умовах нестабільності полягає у здатності використовувати податки для збалансування фіскальної консолідації та стимулювання економічного зростання [53, с. 44]. Нормативно-правові акти, прийняті Верховною Радою України після 24 лютого 2022 року, демонструють певну гнучкість у регулюванні податкових відносин під час воєнного стану, зокрема через запровадження різноманітних преференцій для підтримки бізнесу в складних умовах, щоб суб'єкти господарювання були спроможні продовжувати сплачувати податки до бюджету та підтримувати економіку країни [25]. Такий підхід дозволяє забезпечити належний рівень податкової безпеки в країні.

Загалом, податкова політика має бути спрямована на встановлення оптимальних податкових ставок та механізмів їх сплати до бюджету, забезпечуючи при цьому достатній рівень доходів для задоволення державних потреб.

Висновки до розділу 1

Економічна безпека, без сумнівів, є однією із найважливіших складових національної безпеки, оскільки демонструє тісний причинно-наслідковий зв'язок між економічною стійкістю держави, її військово-економічним потенціалом та національною безпекою. У цьому контексті ключовим компонентом економічної безпеки є податкова безпека. Вона відіграє фундаментальну роль у забезпеченні стабільності та достатності податкових надходжень до державного бюджету, що безпосередньо впливає на функціонування країни. Сучасні кризові умови, особливо викликані війною та економічними потрясіннями, суттєво погіршили рівень податкової безпеки в Україні. Це вимагає негайних заходів для стабілізації ситуації та створення міцної основи для подальшого економічного розвитку й підтримки національної безпеки.

Отже, економічна безпека є основою стабільності та суверенітету держави, зокрема в умовах сучасних викликів, таких як військова агресія, економічна криза та нестабільність на міжнародній арені. Для України актуальність питання економічної безпеки особливо зросла на тлі російської агресії та складного процесу інтеграції в глобальну економіку.

Суттєва роль у забезпеченні економічної безпеки належить податковій системі, яка, з одного боку, є інструментом забезпечення дохідної частини бюджету, а з іншого боку – джерелом ризиків. Згідно з дослідженнями, одним із найважливіших завдань держави є побудова стабільної податкової системи, яка здатна задовольнити потреби національної економіки та одночасно забезпечити захист інтересів громадян. Впровадження ефективної податкової політики та підвищення податкової культури серед населення є одними з пріоритетів державної політики, які можуть мінімізувати ризики податкової безпеки та збільшити обсяги бюджетних надходжень.

Дотримання балансу між інтересами держави та платників податків, боротьба з ухиленням від оподаткування, створення прозорої системи

адміністрування податків і покращення механізмів управління податковою системою є ключовими кроками для зміцнення економічної безпеки України. Податкова політика, яка стимулює економічне зростання, сприятиме досягненню стабільності й розвитку національної економіки, що, у свою чергу, є необхідною умовою для забезпечення соціального добробуту та безпеки населення.

Таким чином, податкова безпека є не лише інструментом реалізації економічної політики, але й важливим складником стійкості держави. Вона впливає на функціонування всіх сфер економічного життя і відіграє фундаментальну роль у підтримці національної економіки, що забезпечує сталий розвиток країни в умовах сучасних внутрішніх і зовнішніх викликів.

РОЗДІЛ 2

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ ДОСЯГНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Податкова політика України – запорука податкової безпеки

Податкова безпека держави прямо залежить від достатнього фінансового забезпечення податками бюджету для того, аби держава могла виконувати свої основні функції на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях. Для цього потрібна виважена податкова політика, яка не тільки не перешкоджатиме розвитку та покращенню бізнес-середовища, а й створюватиме умови для стабільного та збалансованого соціально-економічного розвитку держави [48, с. 119].

Україна зіткнулася з досить складними викликами, що виникли через російську агресію проти нашої держави та введенням воєнного стану. Це змусило Уряд швидко приймати рішення щодо перегляду механізму формування дохідної частини задля можливості організації належного виконання функцій державою в період війни. 15 березня 2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» для того, аби підтримати військові та право-охоронні підрозділи у захисті від нападу РФ, і, відповідно, цим законом були встановлені певні особливості адміністрування податків і зборів [45]. Основними змінами, прийнятими цим Законом, були зниження податкових ставок, відтермінування платежів для тих категорій громадян, які виявилися фінансово неспроможними, послаблення адміністративних вимог та перехід на спрощену систему оподаткування для деяких категорій платників податків.

Але, якщо говорити про загальні проблеми, які загрожують податковій безпеці, що присутні і в воєнний період, і були присутні до того, то їх існує досить значна кількість. І вирішувати їх потрібно вже, не чекаючи покращень в інших сферах і т.д.. Почнемо з того, що досить часто виникає ситуація, коли

занижується податкова база шляхом незаконного скорочення суми податку. Звичайно, така ситуація є порушенням законодавства, і платник податку свідомо надає відповідним органам влади неправдиву інформацію. Проте наразі існують законні методи, які дають можливість суб'єктам господарювання зменшувати ставку податку, - це називається податкова оптимізація, і полягає вона у тому, що застосовуються відповідні пільги та податкові привілеї. Таким чином, платники можуть обрати для себе найзручніший спосіб виконання податкового обов'язку відповідно до законодавства. Такі офіційні методи дозволяють зменшити правопорушення у цій сфері та, певною мірою, забезпечити економічну безпеку. Але проблема залишається, тому що досі в законодавстві є багато прогалин, і хоч держава намагається їх вирішити та вносити зміни, багато громадян скаржаться на те, що вносяться дуже часті зміни, і важко орієнтуватися та планувати в довгостроковій перспективі, оскільки невідомо коли знову прийматимуться зміни та який вони матимуть ефект [52].

Однією із основних загроз безпеці є тіньова економіка. Це явище, яке присутнє практично в кожній країні, але в деяких, особливо в країнах з трансформаційною економікою, воно набуває загрозливих масштабів. Зрозумівши суть тіньової економіки, можна виділити три основні види ухилення від сплати податків: приховування доходів, приховування фактичної кількості найманих працівників, а також приховування реального розміру виплаченої заробітної плати та виплата її «в конвертах». Тіньова економіка має дуже безліч негативних наслідків, зокрема:

- зменшуються податкові надходження до бюджету;
- скорочуються витрати на соціальні програми і розвиток інфраструктури;
- погіршується економічне становище та інвестиційна привабливість країни;
- знижується рівень конкуренції, що спричиняє зростання цін і зниження якості товарів та послуг;
- збільшується корупція;

- виникає нерівність у суспільстві, через те що суб'єкти господарювання, які працюють в тіні, мають необґрунтовані переваги перед іншими, хто веде свою діяльність відповідно до законодавства [12, с. 45].

Присутність значного рівня тіньового сектору не дозволяє зменшити податкове навантаження, і до того ж викривлює умови конкуренції. Податкове навантаження напряму залежить від податкової політики держави, по факту воно є його наслідком, і якісною характеристикою системи оподаткування. Загалом у міжнародній практиці таке навантаження визначається як співвідношення фактичних податкових надходжень до зведеного бюджету та обсягу валового внутрішнього продукту [23]. Визначимо податкове навантаження за цим методом у 2019-2023 рр. (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Податкове навантаження в Україні протягом 2019-2023 рр.

Показники	Рік				
	2019	2020	2021	2022	2023
ВВП, млрд. грн	3 974,56	4 194,10	5 459,57	5 191,03	6 537,83
Податкові надходження, млрд. грн	1 070,32	1 136,69	1 453,80	1 343,23	1 638,09
Рівень бюджетного податкового навантаження, %	26,93	27,10	26,63	25,88	25,06
Податок на доходи фізичних осіб, млрд. грн	275,46	295,11	349,79	420,67	496,34
Податкове навантаження з ПДФО, %	6,93	7,04	6,41	8,10	7,59
Податок на прибуток підприємств, млрд. грн	117,32	118,47	163,84	130,56	159,29
Податкове навантаження з ППП, %	2,95	2,82	3,00	2,52	2,44
Податок на додану вартість, млрд. грн	378,69	400,60	536,49	467,00	580,80
Податкове навантаження з ПДВ, %	9,53	9,55	9,83	9,00	8,88
Доходи Пенсійного фонду України (власні надходження), млрд. грн	241,70	281,60	334,20	403,60	489,00
Доходи населення України, млрд. грн	3 699,35	4 045,19	4 863,52	н/з	н/з
Податкове навантаження на працю, %	13,98	14,26	14,06	н/з	н/з

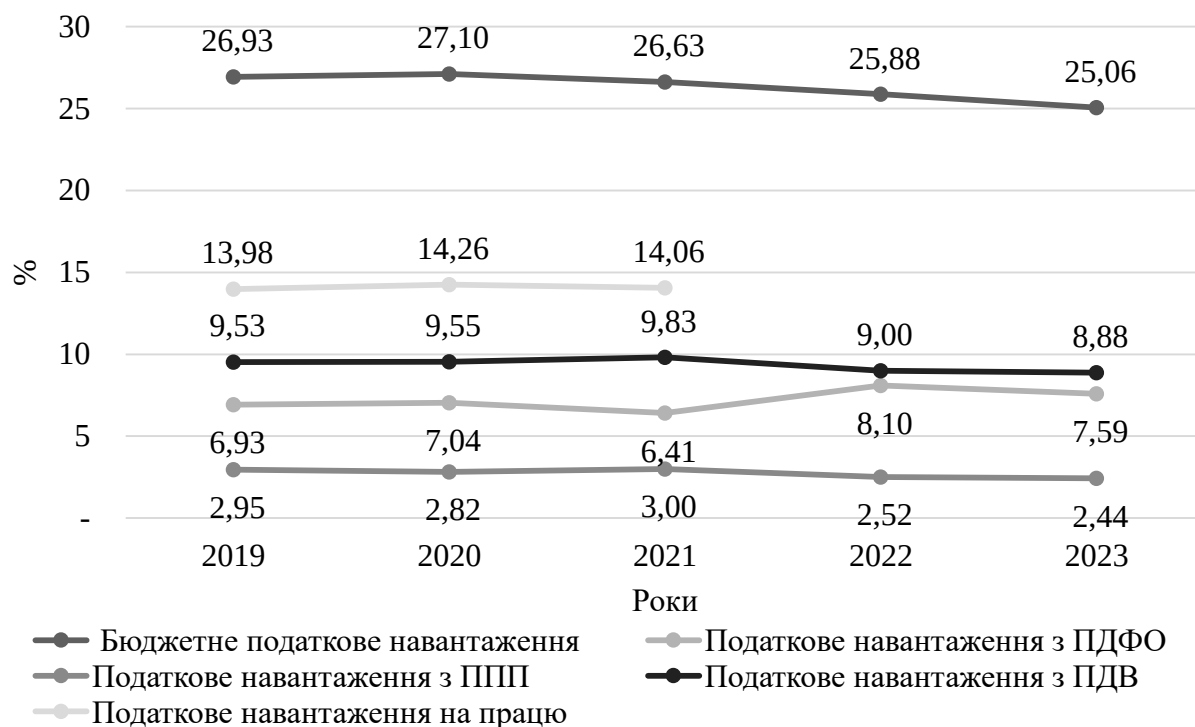
Джерело: складено автором на основі: [16; 17; 34; 40].

Недосконалі методи податкового адміністрування, часті зміни у законодавстві та невдалі реформи стати причинами росту рівня податкового навантаження. Рівень податкового навантаження виступає показником, який оцінює вплив податків на національну економіку, тобто «фактично виступає мірилом ефективності податкової політики, який впливає на наповнення державних доходів, податкових надходжень у структурі ВВП на душу населення» [18, с. 215]. Зростання рівня податкового навантаження призводить до зменшення економічної активності, сповільнення темпів росту ВВП та переміщенню капіталу закордон. Але, з іншого боку, суттєве зменшення цього навантаження призведе до зменшення доходів усіх рівнів, що буде супроводжуватися зменшенням фінансування програм соціально-економічного розвитку.

Для ліпшого розуміння динаміки змін податкового навантаження по даних категоріях поглянемо на рис. 2.1. З нього можна побачити, що загальне бюджетне податкове навантаження мало тенденцію до зменшення в останні роки, що свідчить про збільшення податкових надходжень разом із ростом ВВП країни. При цьому, якщо дивитися саме на категорії, то бачимо, що найбільше навантаження припадає на трудові ресурси, як видно в динаміці трьох років, воно коливається в межах 14%. Податкове навантаження на фізичних осіб в 2023 році становить 7,59 %, і спостерігається його ріст в 2022 та 2023 роках в порівнянні з попередніми, це може свідчити як про збільшення частки доходів населення, так і про підвищення ставок податків, що відповідно збільшують суми податкових надходжень до бюджету.

Щодо збільшення ставок податків, то такі розмови активно ведуться в 2024 році. Навіть більше, в 2024 року активно ведуться розмови про підвищення ставки військового збору на 3,5%, тобто даний збір матиме ставку – 5%. При цьому розшириться і коло категорій осіб, які мають його сплачувати. Тепер окрім вирахування його із заробітної плати, дивідендів та інших додаткових благ, його повинні будуть сплачувати і фізичні-особи підприємці (ФОП), які зареєстровані на спрощеній системі оподаткування на 1,2 та 4 групах у розмірі 10% від

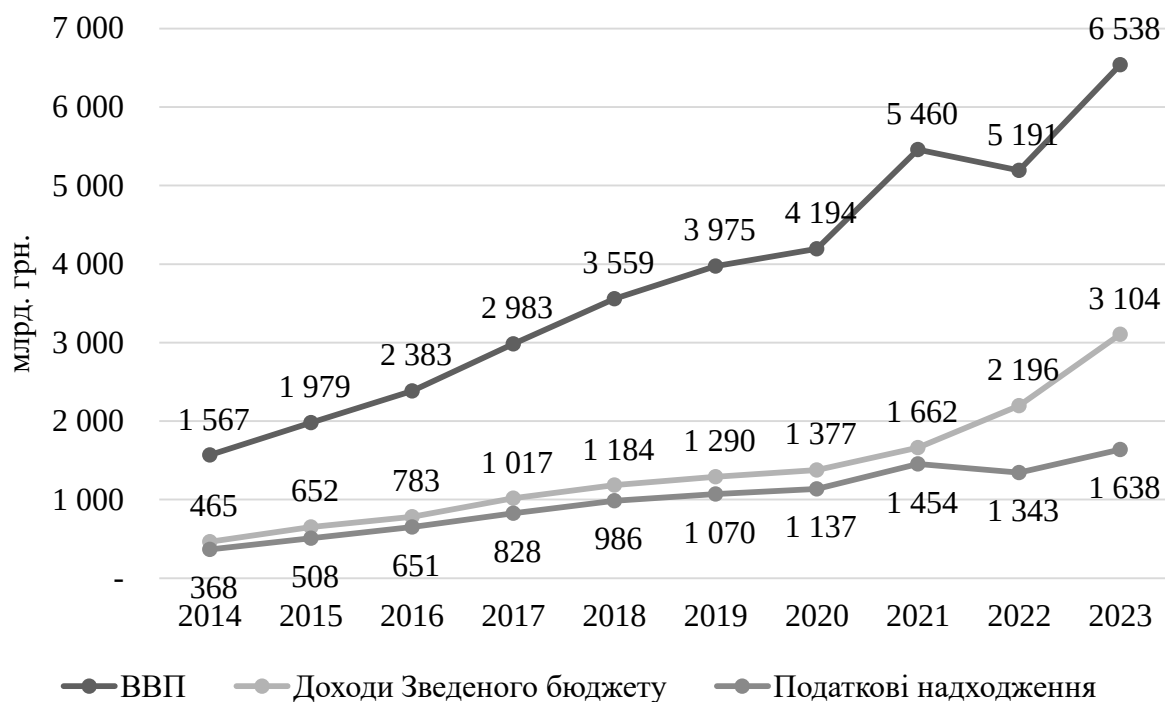
мінімальної заробітної плати щомісячно, а платники єдиного податку третьої групи – у розмірі 1% від доходу за квартал.

Джерело: складено автором на основі: [16, 17, 34 , 40].

Рис. 2.1. Динаміка зміни податкового навантаження за основними податками за 2019-2023 рр., %

Якщо прослідкувати динаміку обсягів ВВП, доходів Зведеного бюджету та податкових надходжень до нього (рис. 2.2.), то можна помітити тенденцію росту кожного з цих показників. Тільки щодо ВВП в 2022 році бачимо різкий спад, який спричинений початком повномасштабної війни в Україні, та у 2023 році видно стрімке зростання до 6 538 млрд. грн., тобто на 25% з порівнянні з 2022 р.. Так само бачимо зростання доходів Зведеного бюджету, яке у 2022 та 2023 було досить стрімке - 86% у 2023 р. порівняно з 2021 роком. Категорія податкових надходжень теж має зростання, але останні 3 роки тут спростерігається дещо інша ситуація, зокрема, стрімке зростання в 2021 р., спад у 2022 р. та знову ріст у 2023р. до 1 638 млрд. грн (+22% порівняно з 2022 р.).

Джерело: складено автором на основі: [34].

Рис. 2.2. Динаміка ВВП, доходів Зведеного бюджету України та податкових надходжень у 2014-2023 рр., млрд. грн.

Важливими макрофіскальними показниками, які показують тенденції рівня перерозподілу ВВП у бюджетно-податковій системі та стан управління у сфері податкової безпеки загалом, є частка податкових надходжень зведеного, державного та місцевих бюджетів у ВВП (див. табл. 2.2).

Бачимо, що частка податкових надходжень до Зведеного та Державного бюджетів за 2019-2023 рр. була меншою, ніж у 2014-2018 рр., а частка до місцевих бюджетів, навпаки, більшою. Дане зменшення можна пов'язати з тим, що з 2020 року наша країна стикнулася з Covid-19, а згодом і з повномасштабною війною на нашій території. Податкові надходження у 2022 році різко впали порівняно з попередніми роками, і поки ми не вийшли на такий самий рівень як до війни. Хоча, якщо поглянути на частку у місцевих бюджетах, то вона зросла у 2022 році, що стало наслідком того, що досить багато фізичних-осіб підприємців, які перебували на спрощеній групі оподаткування наперед сплачували єдиний податок до бюджетів задля підтримки економіки. Це дуже допомогло державі в перший час залишитися «на плаву» і продовжувати

функціонування. Також ріст частки податкових надходжень місцевих бюджетів свідчить про позитивні результати реформи децентралізації, а, зокрема, бюджетної децентралізації щодо збільшення ролі податкових надходжень у формуванні бюджетних ресурсів адміністративно-територіальних одиниць.

Таблиця 2.2.

Макрофіскальні показники податкової безпеки України у 2014-2023 рр.

Рік, період	Частка податкових надходжень, %:		
	Зведеного бюджету України у ВВП	Державного бюджету України у ВВП	Місцевих бюджетів України у ВВП
2014	23,46	17,88	5,57
2015	25,65	20,68	4,96
2016	27,31	21,14	6,16
2017	27,76	21,02	6,74
2018	27,72	21,18	6,53
2014-2018	26,38	20,38	5,99
2019	26,93	20,12	6,81
2020	27,10	20,29	6,81
2021	26,63	20,28	6,35
2022	25,88	18,30	7,58
2023	25,06	18,41	6,65
2019-2023	26,32	19,48	6,84
2014-2023	26,35	19,93	6,42

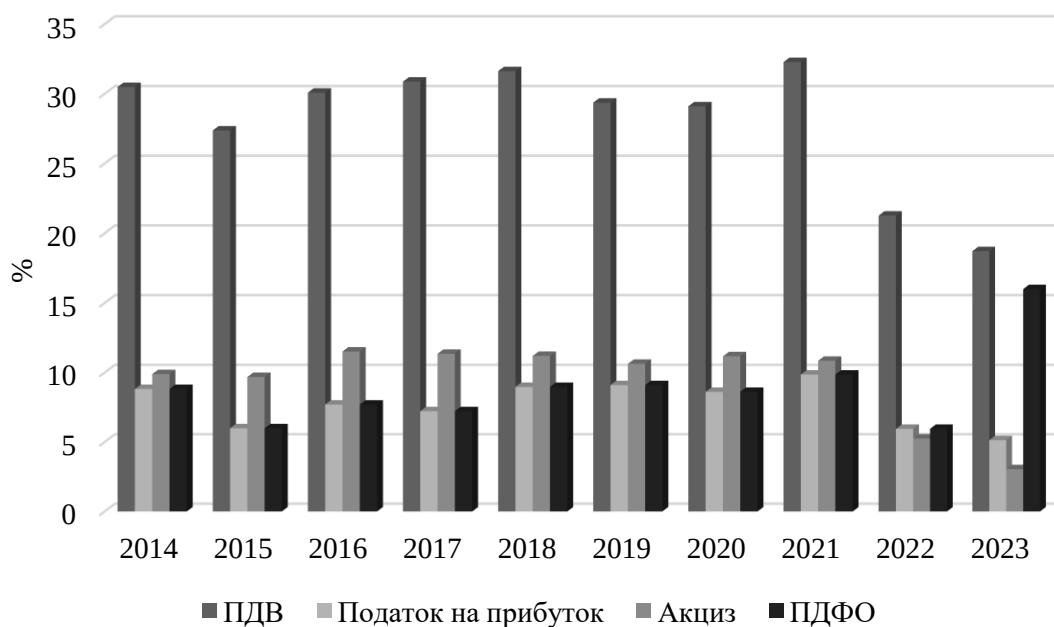
Джерело: складено автором на основі [34].

За прогнозами різних міжнародних організацій, якщо в ході війни не буде ще більших загострень, то економіка України почне зростати незначними темпами (в середньому близько на 3%). Але, дані прогнози не можуть бути визначеними, адже війна триває, і наразі незрозуміло коли і як може бути вирішення. Продовжуються атаки на інфраструктуру, пошкоджуються енергетичні станції, що спричиняє дефіцит та відключення електроенергії по всій Україні, і абсолютно точно незрозуміло, яка ситуація буде складатися надалі. Очевидно, що наслідки від війни будуть масштабними та тривалими, адже економічна активність все більше страждає від руйнування виробничих потужностей, непридатності багатьох угідь для ведення сільського господарства, зниження людського капіталу і зменшення пропозиції робочої сили, що є наслідком виїзду значної кількості населення з країни, особливо, в разі їхнього неповернення після закінчення війни.

Виконання дохідної частини бюджету залежить від ефективності діючої податкової політики та здатності державних органів забезпечити довіру та прозорі відносини із населенням. Виконання планових показників є важливим етапом у будівництві загальної стратегії податкової політики держави та передбаченні майбутніх вигод як для держави, так і для населення. У додатку А наведено порівняння планових та фактичних показників виконання бюджетів за 2018-2023 рр., а також визначені частки основних бюджетоутворюючих податків. Якщо розглядати Державний бюджет України, то в останні роки виконувалися планові показники дохідності бюджету. До прикладу в 2023 році частину доходів було перевиконано на 17%. Здебільшого це стало наслідком значної міжнародної підтримки, оскільки Україна отримувала значні кошти від партнерів, - це і кредити та гранти від Європейського Союзу, США, МВФ тощо. Ці кошти покривали певну частину видатків, що давало змогу ефективніше розпоряджатися податковими та іншими доходами держави. Ще однією причиною збільшення суми доходів, стала інфляція та зростання ВВП. Оскільки інфляція призвела до зростання цін на товари та послуги, це вплинуло на податкові надходження. Хоч інфляція і впливає негативно на реальні доходи населення (по факту, знижує їх), але, з іншого боку, вона збільшує номінальні податкові надходження, тому що з вищих цін збираються більші суми податків. І ще одну причину, яку варто згадати, це активне залучення державою коштів через випуск військових облігацій, що частково дозволило компенсувати зменшення податкових надходжень через війну. В 2020-2022 роках планові показники теж виконувалися, але такого перевищення не було (близько +1%). А в 2018-2019 рр. було недовиконання дохідної частини бюджету на 2% та 4% відповідно. Схожа ситуація за ці роки і відбувалася з Зведеним бюджетом України (детальніше див. Додаток А).

Для аналізу частки основних бюджетоутворюючих податків я взяла податок на додану вартість, податок на прибуток, акцизний податок та податок на доходи фізичних осіб та визначила їхні частки у доходах Зведеного бюджету України та ВВП. Результати наведені у Додатку А. Динаміку градації часток цих

податків показано на рис. 2.3, з нього видно, що найбільшу частку, як у доходах Зведеного бюджету, так і у ВВП складає податок на додану вартість. Хоча спостерігається різкий спад частки у доходах у 2022-2023 рр.

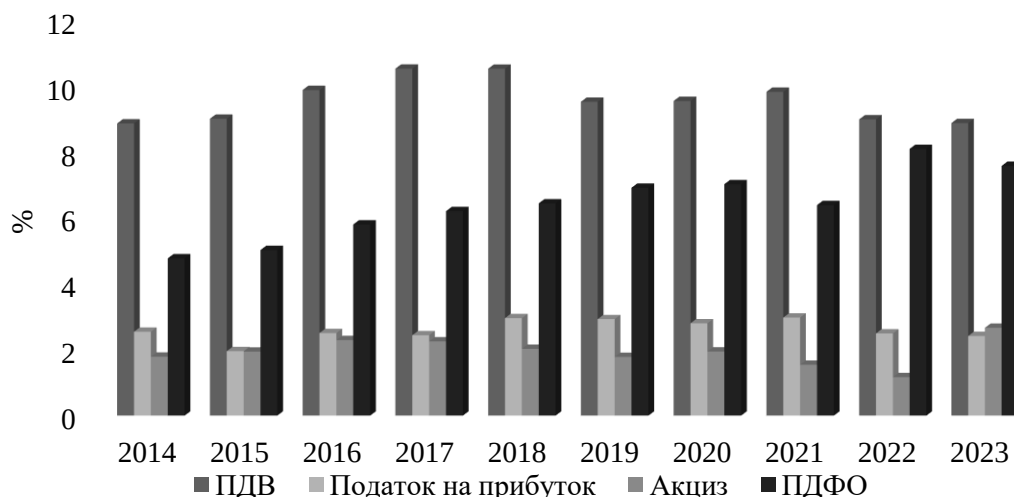

Джерело: складено автором на основі [17, 34, 36].

Рис. 2.3. Частка основних бюджетоутворюючих податків у доходах Зведеного бюджету за 2014-2023 рр., %

Тоді як у 2023 році зростання частки податку на доходи фізичних осіб до 16%, яка до цих пір залишалася приблизно на одному рівні 5-9%. Щодо податку на прибуток та акцизного податку, то в останні роки також спостерігається зменшення. До прикладу акцизний податок, частка якого у доходах Зведеного бюджету у 2016-2021 роках трималася на рівні 11%, у 2023 знизилася до 3%. А податок на прибуток з 9% у 2018-2021 рр, впав до 5%.

Щодо динаміки часток даних податків у ВВП (рис.2.4.), то настільки різких змін не спостерігається, проте зросла частка акцизного податку до 2,7% у 2023 році в порівнянні з 1,2% у 2022 році (1,6% у 2021 році). У частках податку та прибуток та ПДВ теж спостерігаються коливання, проте вони є менш суттєвими.

Джерело: складено автором на основі [17, 34, 36].

Рис. 2.4. Частка основних бюджетоутворюючих податків у ВВП за 2014-2023 рр., %

Тенденції податкового навантаження демонструють його зменшення в останні роки, що пояснюється зростанням ВВП і податкових надходжень. Також зростають частки податкових надходжень місцевих бюджетів, що пов'язано з реформами децентралізації. Водночас економіка зазнає впливу війни, що відображається на бюджетних показниках і потребі в зовнішній фінансовій підтримці.

2.2. Аналіз рівня податкової та економічної безпеки України

Постійний моніторинг показників податкової та економічної безпеки є вкрай важливим. Для цього розроблені «Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», які вже згадувалися раніше [46]. В них зазначаються різні індикатори стану економічної безпеки та їхні порогові значення. Таким чином, здійснюється комплексний аналіз різних показників задля виявлення потенційних загроз безпеці України, і на їхній основі розраховується інтегральний показник рівня економічної безпеки України.

Як видно з рис. 2.5. з можливих 100% інтегрального показника, за період 2010-2020 рр. в Україні рівень навіть не піднімався вище 50%. Найвищі

показники спостерігаємо в 2011, 2018 та 2019 роках на рівні 49%, при цьому найменше значення було в 2015 році – 44%, що стало наслідком подій 2014 року, які вже описувалися раніше. Загалом, якщо робити загальну оцінку стану економічної безпеки за даним інтегральним показником, то його ймовірніше оцінять як негативний чи незадовільний. Адже він ще й не входить в межі, які оцінюються «небезпечно», але й не досягає задовільного рівня.

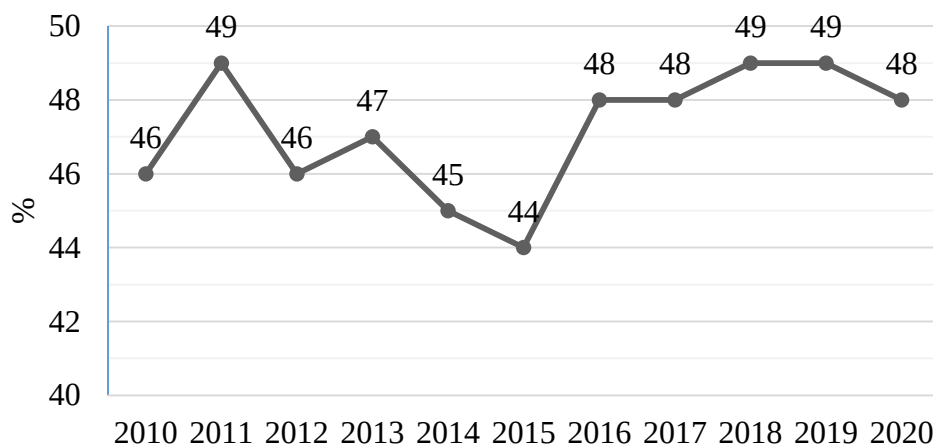
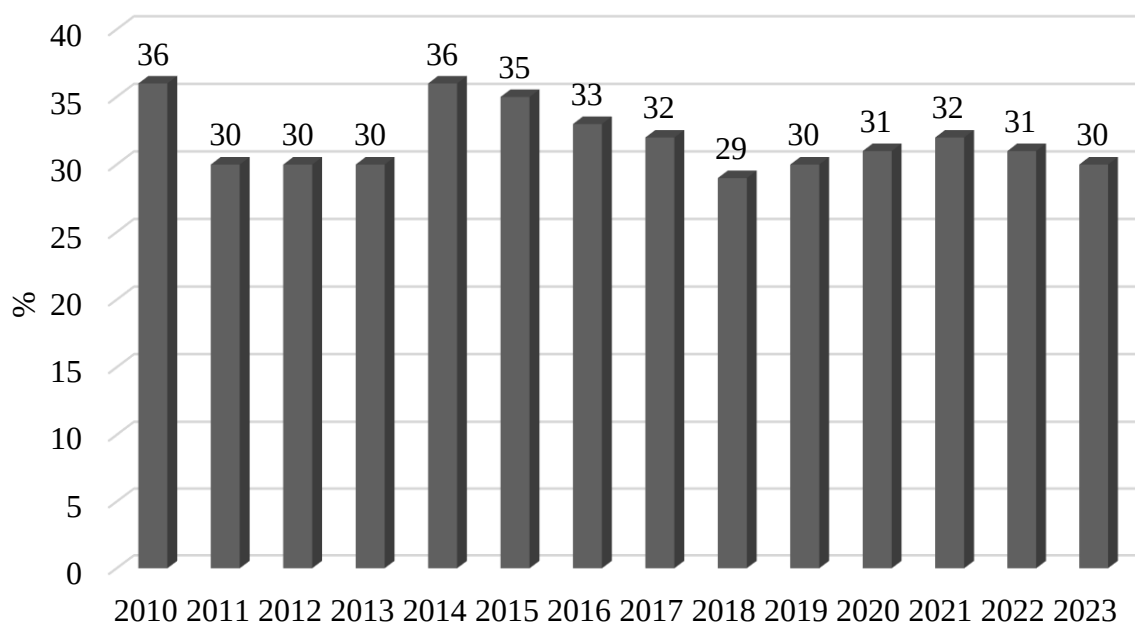

Рис. 2.5. Динаміка інтегрального показника економічної безпеки України протягом 2010-2020 рр. [33]

Система показників безпеки є вкрай важливою, особливо для попередження критичних ситуацій, яких, за вчасного виявлення, можна уникнути або зменшити негативну дію. Існують різні думки щодо доцільності різних показників та їхнього поєднання, проте, так чи інакше, кожен з них має давати змогу об'єктивно оцінити поточну ситуацію в країні, використовуючи різні дані. Податкова, як і економічна безпека, може бути задовільною чи незадовільною, адекватною чи неадекватною, стійкою до потенційних загроз та вразливою [27].

Для аналізу податкової та економічної безпеки за останні роки необхідно звернути увагу на декілька ключових факторів, зокрема, макроекономічну стабільність, інфляцію, податкове адміністрування, фіскальну політику, рівень державного боргу та загальну економічну ситуацію в країні за різних видів чинників.

До прикладу на податкову безпеку за останні декілька років значно вплинуло зменшення надходжень до бюджету, особливо з початку повномасштабної війни з 2022 року. Дохідна частина бюджету зазначала чималих втрат у 2022 році. Податкові надходження до Зведеного бюджету у 2022 році в порівнянні з 2021 роком скоротилися на 8%. Так само як відбулося зменшення ВВП на 5% порівняно з 2021 роком. Важливим є значення тіньової економіки, яке в останні роки тримається на рівні 30-32% від ВВП (2021-2023 рр.), що є досить високим рівнем [34]. На рис. 2.6. видно як змінювався рівень тіньової економіки в Україні протягом 2010-2023 рр.. Бачимо, що найвищий показник був у 2014 році – на рівні 36%, і тоді почав спадати. Це зниження відбувалося до 2018 року, коли показник досягнув 29%, що є найнижчим показником за аналізований період, і тоді почалося поступове зростання.

Джерело: складено автором на основі [34, 61].

Рис. 2.6. Динаміка зміни рівня тіньової економіки в Україні за 2010-2023 рр., %

Високий рівень тіньової економіки спричиняє зменшення податкових надходжень, адже значна частина населення починає ухилятися від сплати податків, відповідно це призводить до дефіциту бюджету. При цьому може відбуватися і підвищення податкового навантаження, адже через брак ресурсів, уряду доводиться посилювати тиск на легальні підприємства та громадян. Країни

з високим рівнем тіньової економіки мають нижчу приважливість для іноземних та внутрішніх інвесторів, що уповільнює економічне зростання, технологічний розвиток та створення робочих місць. Ну і звісно усе це спричиняє сильну соціальну нерівність, оскільки бізнес, який веде свою діяльність офіційно, повинен нести більший податковий тягар і чесно виконувати свій обов'язок, в той час як інші уникають його. Це дуже обмежує можливості податкових органів і впливає на податкове адміністрування. Саме тому боротьба з тіньовою економікою та виявлення схем ухилення та корупції і досі залишається одним із основних викликів для економічної безпеки.

За методикою [46], економічна безпека визначається різними чинниками. Розглянемо більш детально деякі показники, які, в більшій мірі, стосуються саме фінансової сфери. Зокрема:

1. Рівень інфляції або рівень зростання цін, який має суттєвий вплив на стабільність фінансової системи, надходження до бюджету та загалом на економічну стійкість країни. Вплив інфляції на податкову безпеку проявляється через такі механізми, як:

- зменшення реальної вартості податкових надходжень – при інфляції номінальна вартість надходжень може не змінюватися, але, при цьому, їхня реальна вартість точно буде спадати через знецінення грошей. Це, в свою чергу, призводить до зменшення доходів бюджету;

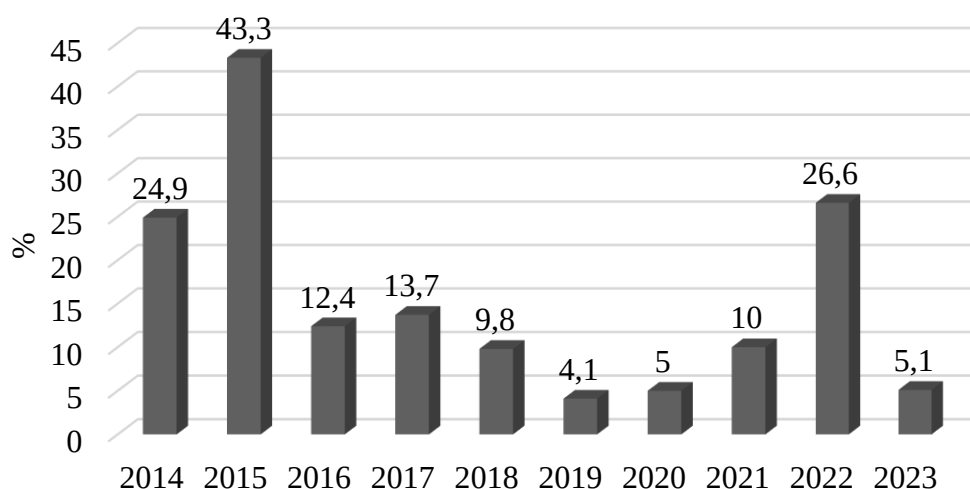
- ріст податкового тиску, адже через інфляцію можуть підніматися податкові ставки, що буде спричиняти збільшення навантаження на бізнес та громадян, а це може призвести до зниження податкової дисципліни та посилення ухилення від сплати податків [42, с. 48];

- зниження здатності платників сплачувати податки, оскільки інфляція буде збільшувати витрати населення та підприємств, що зменшуватиме можливість їх сплачувати. Через це буде зростати податковий борг та спадати рівень податкових надходжень;

- вплив на податкові пільги та субсидії – може відбуватися їхнє скорочення або збільшуватися навантаження на окремі сектори для того, аби компенсувати втрати від інфляції.

Це одні із багатьох можливих факторів впливу на податкову безпеку. Але, звісно, інфляція буде мати не менші наслідки і на економічну безпеку загалом. Зокрема: буде знижуватися купівельна спроможність (оскільки ціни зростатимуть, що зменшуватиме доходи населення та викликатиме зниження рівня життя населення та підвищувати соціальну напруженість); погіршуватиметься інвестиційний клімат (створюватиметься певна невизначеність для інвесторів, оскільки інфляція може зменшувати прибуток, відповідно обсяги інвестицій будуть зменшуватися, а це негативно вплине на економічний розвиток); зростатиме державний борг; знецінюватиметься національна валюта та зростатиме соціальна нестабільність.

На рис. 2.7. наведено динаміку рівня інфляції в Україні за 2014-2023 рр.. Бачимо, що рівень мав значні коливання протягом цих років. Зокрема, у 2014-2015 рр. він підвищився до 25 та 43% відповідно, що було спричинено подіями, які відбуватися в країні в ті роки. Революція Гідності, анексія Криму, початок війни на сході України, - усе це спричинило значну економічну кризу та поклало початок багатьом реформам.

Джерело: складено автором на основі [34].

Рис. 2.7. Рівень інфляції в Україні за 2014-2023 рр., % до ВВП

З 2016 року рівень інфляції значно зменшився та стабілізувався. Як бачимо у 2019 році вдалося досягти найнижчого показника у 4,1%. Але вже у 2022 році різкий ріст до 26,6%, що стало наслідком повномасштабного вторгнення російських військ в Україну, початку війни, знищення великої кількості інфраструктури, будівель, виїзду населення з країни та обмеження пропозиції товарів та послуг через порушення логістичних ланцюгів тощо. В 2023 році вдалося трохи «приборкати» інфляцію та знизити її до рівня 5,1%, завдяки правильним діям зі сторони уряду, зокрема, жорсткої монетарної політики Національного банку, підвищення облікової ставки, валютного контролю тощо. Наразі станом на вересень 2024 року рівень інфляції складає 6,5% [34].

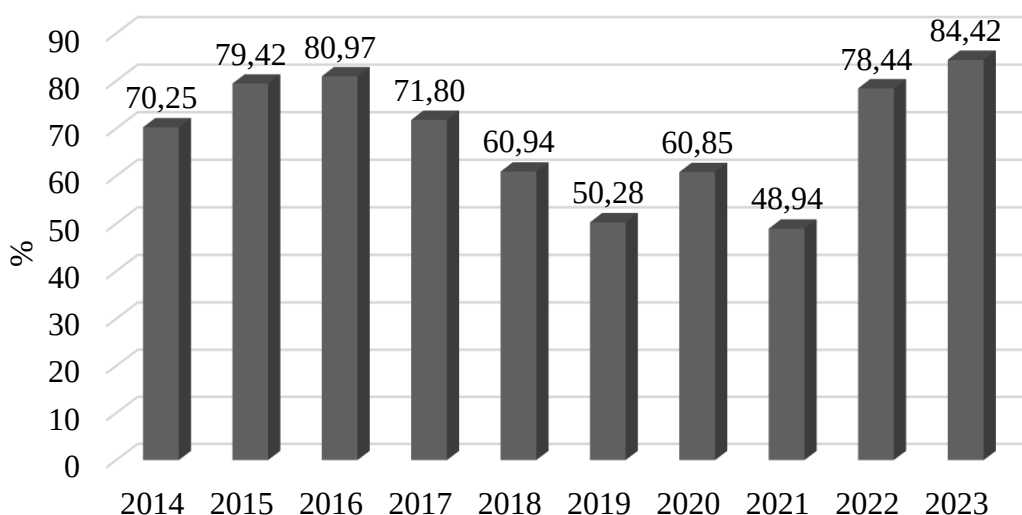
2) Своєчасність та спроможність погашення державою боргів. Рівень заборгованості також здійснює значний вплив на податкову безпеку: знижуються обсяги надходжень до бюджету, якщо заборгованість буде дуже високою, то держава недоотримуватиме значні кошти, що обмежуватиме її можливості для фінансування програм, наприклад, в сферах оборони, соціальних виплат тощо; зростає тіньова економіка, тому що великі обсяги боргу можуть свідчити про проблеми в адмініструванні та підштовхувати громадян переходити в тіньовий сектор; втрачається довіра з боку платників податків [55, с. 34]. На економічну безпеку рівень заборгованості впливатиме таким чином:

- зростатиме державний борг, що створюватиме додаткові ризики та збільшуватиме видатки на обслуговування боргу. В свою чергу, великі боргові зобов'язання будуть обмежувати можливості держави інвестувати в розвиток економіки та соціальні програми;

- зниження інвестиційної привабливості;
- підвищення залежності від зовнішнього фінансування;
- інфляційні ризики тощо.

У міжнародній практиці визначено, що борг вважається «безпечним», якщо він не перевищує 60% [2]. З рис. 2.8. видно, що в Україні протягом 2014-2023 рр. рівень заборгованості практично завжди перебільшув цю позначку в

60%. Єдині роки, коли даний рівень опустився до 50% - 2019 (50,28%) та 2021 (48,94%) рр.. Також у 2018 році ще був на рівні «безпечного» - 60,94%. В інші ж роки рівень був значно вищий за допустимий, що пояснюється тими ж подіями, які наведені вище, серед них: війна, економічні кризи, високі потреби у фінансуванні дефіциту бюджету, міжнародні фінансові зобов'язання, залежність від зовнішнього фінансування та економічна нестабільність тощо. Особливо борг зріс після початку війни, коли країні довелося залучати зовнішні запозичення для фінансування військових витрат та відбудови зруйнованої інфраструктури. У 2023 році державний борг досяг 84%, що є сильним викликом для фінансової стійкості країни.

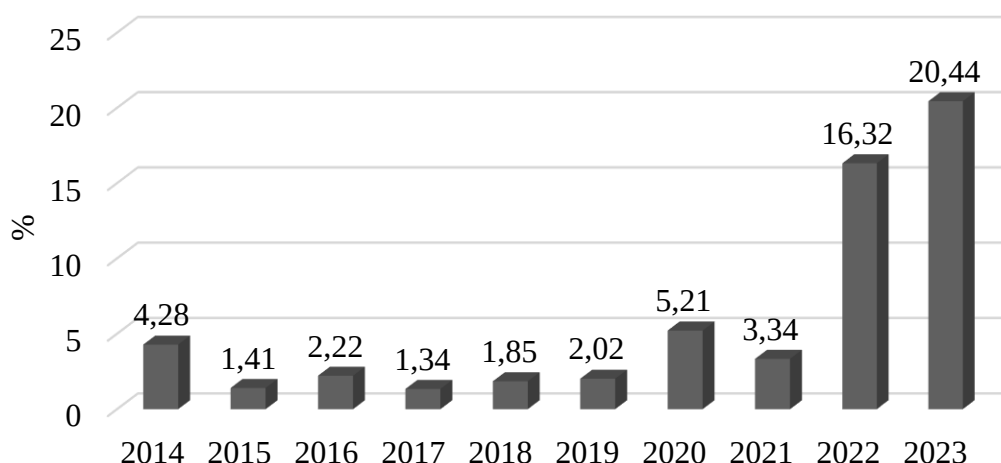
Джерело: складено автором на основі [34].

Рис. 2.8. Рівень заборгованості в Україні за 2014-2023 рр., % до ВВП

3) дефіцит державного бюджету характеризує перевищення видатків бюджету над його доходами. На податокву безпеку це впливає через зростання податкового навантаження, оскільки дефіцит бюджету змушує уряд знаходити інші джерела фінансування, і досить часто це робиться саме за рахунок збільшення податкового навантаження. Тобто це може бути як підвищення ставок податків, так і провадження нових податкових зборів, а надмірне навантаження буде розвивати зниження податкової дисципліни у населення, зростання тіньової економіки тощо. Також дефіцит бюджету спричиняє

зростання державного боргу, інфляційний тиск, скорочення державних інвестицій, що має достатньо негативний вплив на економічну безпеку держави. Бюджетним кодексом України встановлено норму щодо визначення максимального розміру дефіциту в розмірі не більше 3% ВВП [4].

Як бачимо з рис. 2.9., протягом 2015-2019 рр. рівень бюджетного дефіциту був невеликим – в межах до 2%. У 2020 році трохи підвищився до 5,21%, що було спричинено кризою Covid-19. І у 2022 році рівень дефіциту стрімко зріс до 16,32% через повномасштабну війну в Україні, зниження надходжень та ріст видатків, які необхідні для притистояння ворогу. З тенденції бачимо, що в 2023 році дефіцит ще більше зріс, що є досить негативним для нашої країни. Однією із причин такого зростання стали значні військові витрати.

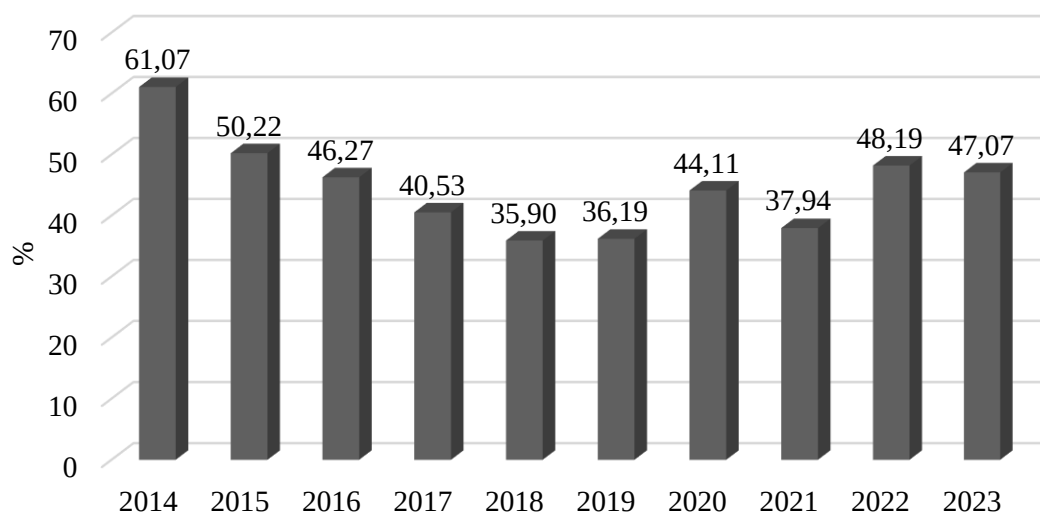

Джерело: складено автором на основі [34].

Рис. 2.9. Рівень бюджетного дефіциту в Україні в 2014-2023 рр., % до ВВП

Високий рівень бюджетного дефіциту збільшує навантаження на податкову систему, тому що для його покриття необхідно залучати додаткові доходи. Це, в свою чергу, може призводити до підвищення податкових ставок чи скорочення видатків на соціальні програми, що знижуватиме соціальну стабільність. Дефіцит також призводить і до збільшення державного боргу, та підвищує боргові зобов'язання держави та зменшує можливості для інвестицій у розвиток економіки.

4) рівень монетизації економіки - відображає рівень забезпечення економіки держави грошовими ресурсами. Для його визначення обсяг грошової маси за агрегатом М3 потрібно поділити на річний обсяг ВВП. Насправді, високий рівень монетизації свідчить про великий обсяг грошових ресурсів в економіці, а це може стати причиною зростання бази оподаткування. Завдяки цьому уряд має більше доступу до фінансових ресурсів через податки, тому що економічні операції проводяться в легальному та прозорому секторі. А це, в свою чергу, підвищує рівень податкової безпеки. Також високий рівень монетизації сприяє скороченню частки готівкових операцій, а, відповідно, тіньової економіки. Але варто розглянути і вплив низького рівня монетизації економіки, який спричиняє нестабільність цін, тому що недостатня кількість коштів в системі може спричинити надмірний попит на наявні ресурси. А це буде призводити до інфляції та погіршувати податкову безпеку країни.

Джерело: складено автором на основі [34, 36].

Рис. 2.10. Рівень монетизації економіки України в 2014-2023 рр., % до ВВП

Щодо безпосереднього впливу на економічну безпеку, то високий рівень монетизації сприяє підтримці фінансової стабільності, оскільки наявність достатнього обсягу грошей дозволяє підтримувати належний рівень ліквідності; підтримці інвестиційної активності, що проявляється через легше отримання кредитів та інвестицій для бізнесу. Але надмірний рівень монетизації може

призводити до інфляційного тиску, це стається коли обсяги грошової маси значно перевищують реальну економічну активність, що, звісно, погіршує економічну безпеку. З рис. 2.10. бачимо, що рівень монетизації економіки у 2023 році знаходиться на рівні 47%, і впринципі з початку війни тримається на цьому рівні. Тоді як у 2018, 2019, 2021 роках – був на рівні близько 36%. Але даний показник всерівно має наразі нижче значення, ніж у 2014 році, коли був на рівні 61%.

Як бачимо, усі ці показники є вкрай важливими для стану податкової та економічної безпеки. І усі вони є взаємозалежними, оскільки погіршення одного показника, тягне за собою спад іншого. Тому для покращення стану безпеки необхідно працювати саме комплексно із цими показниками, тобто розробити такий механізм, який дозволив би рівномірно вирішувати ситуацію, а так як вони є взаємопов'язаними, то і ріст одних буде призводити до покращення інших.

2.3. Економічна безпека через призму здійснення податкового контролю

Процес реформування податкової системи неможливий без забезпечення ефективного податкового контролю. Для організації якісної системи оподаткування та забезпечення оптимальних індикаторів безпеки, необхідна співпраця органів контролю та платників податків, яка буде мати змогу забезпечити податкову дисципліну. Податком кодексом України визначено, що: «податковий контроль – це система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи» [41]. Важливим для досягнення ефективної роботи податкових органів є саме якість здійснення податкового контролю, згідно з

яким чітко визначений порядок виконання податковими інспекторами процедур, які покладені забезпечити якісний контроль.

Податковий контроль поділяється на дві складові:

1. контроль за виконанням податкового законодавства податковими органами;
2. моніторинг правильності нарахування та своєчасності сплати податків їх платниками [28].

Взагалі податковий контроль є важливою частиною в реалізації податкової політики та досягненні економічної безпеки, і це обумовлено значимістю податків як джерела доходу бюджетів. Основною метою податкового контролю можна визначити сприяння реалізації податкової політики держави задля забезпечення добробуту населення та досягнення економічної безпеки [44].

Розуміння податкового контролю можна дослідити у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні його можна пояснити як контроль держави за дотриманням податкового законодавства усіма учасниками податкових відносин протягом усього процесу. У вузькому значенні – це дії контролюючих органів влади з перевірки законності обчислення, утримання та сплати податків платниками та податковими агентами. Саме у такому значенні поняття податкового контролю описується в Податковому кодексі.

Дуже важливим є регулярний контроль з боку держави за правомірністю дій суб'єктів господарювання та забезпечення, за необхідності, дотримання законодавства шляхом вживання відповідних заходів. Але не тільки припинення порушень є важливим, варто також орієнтуватися на усунення причин та умов, які призводять до їх вчинення. Що знову ж таки вертає до питання податкової дисципліни та формування податкової культури населення в цілому.

Саме податковий контроль дозволяє кількісно відобразити податкові надходження до бюджету та зіставити їх з потребами держави у ресурсах задля забезпечення безпечного існування. Через цей контроль можна оцінити ефективність податкового механізму та забезпечити контроль за рухом

фінансових ресурсів, виявити необхідність змін у податковому законодавстві та податковій політиці.

Можна сказати, що податковий контроль, певною мірою, націлений на перешкоджання та уникнення виникнення ухилення від оподаткування. В механізм податкового контролю закладені певні принципи, які повинні виконуватися в будь-якій формі такого контролю. Їх можна поділити на дві групи, що наведені у Додатку В.

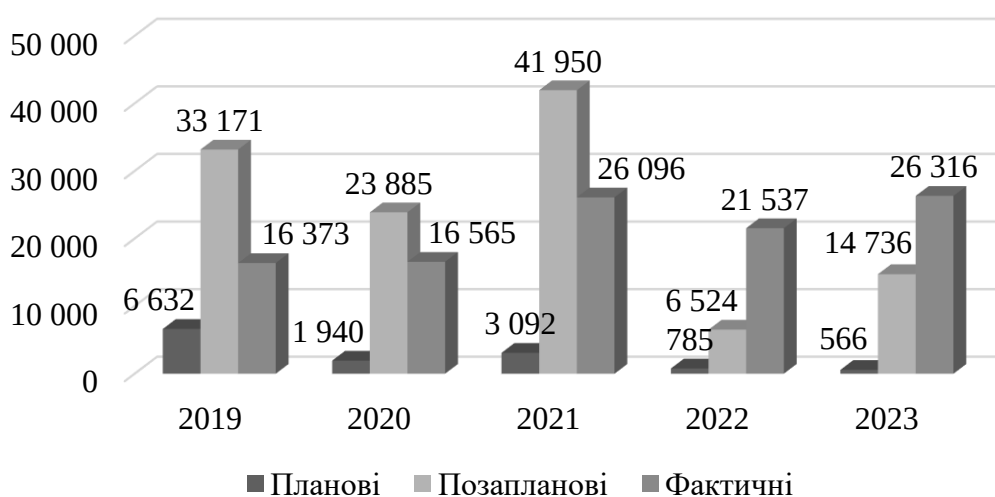
Податковий контроль необхідно розглядати як: «систему заходів державних органів, спрямованих на забезпечення повноти та своєчасності сплати визначених відповідно до податкового законодавства податків та зборів з метою наповнення бюджетів усіх рівнів та створення сприятливого податкового навантаження на платників податків, які не дотримувалися податкового середовища для розвитку економіки» [13, с. 104]. Саме податкові перевірки є основним інструментом для забезпечення дотримання податкового законодавства та однією із форм податкового контролю. З їхньою допомогою контролюючі органи можуть виявляти порушення законодавства і притягнути осіб, що їх вчинили до відповідальності. В період з 24 лютого до 1 серпня 2023 податкові перевірки в Україні були призупинені, що було спричинено російською агресією на території України. Такий крок дозволив бізнесу працювати в досить екстримальних умовах без навантаження від податкових перевірок. З серпня 2023 року поновлено документальні планові перевірки, а з грудня 2023 року знято обмеження на проведення документальних перевірок [15].

Як і будь-яке прийняте рішення – призупинення перевірок має позитивні та негативні сторони. Щодо позитивних, то це:

- звільнення платників від необхідності готуватися до такого роду перевірок;
- зниження податкового навантаження на платників податків;
- зниження витрат на проведення податкових перевірок.

Тоді як негативним є зниження ефективності податкового контролю, ускладнення виявлення та притягнення до відповідальності порушників податкового законодавства, і, звісно, зменшення ефективності податкового контролю [13, с. 104].

На рис. 2.11. наведено динаміку проведених податкових перевірок в Україні за 2019-2023 рр. Як бачимо з даних, зміни є досить цікавими. Найбільша кількість різного роду перевірок була у 2021 році – загальна кількість склала 71 138. Якщо розглядати 2020 рік відносно 2019, то можна бачити загальне скорочення на 24%. При цьому таке зменшення відбулося щодо планових та позапланових перевірок, тоді як кількість фактичних перевірок залишилася майже на тому самому рівні. Таке скорочення перевірок базується на встановленому мораторії на проведення документальних і фактичних перевірок, за винятком фактичних перевірок, що стосуються обігу підакцизних товарів, а також документальних перевірок щодо декларування ПДВ, припинення діяльності суб'єктів господарювання та за зверненням платників податків. Мораторій діяв з 18 березня 2020 року до останнього календарного дня місяця, в якому завершився карантин [15].

Джерело: складено автором на основі [15].

Рис. 2.11. Динаміка проведених податкових перевірок в Україні за 2019-2023 рр.

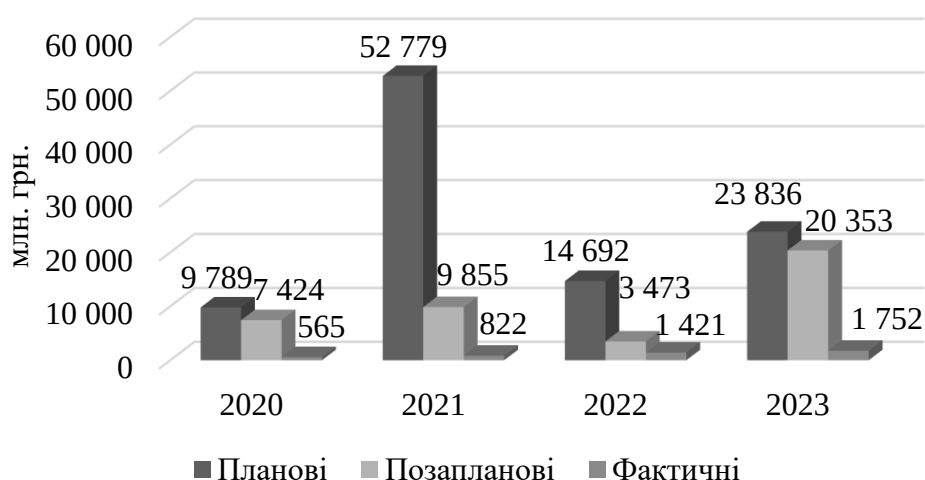
Бачимо, що у 2020 році планових перевірок було проведено у 3,5 рази менше, ніж у 2019 році, та на 28% менше позапланових документальних перевірок. У 2021 році - суттєве зростання кількості перевірок – 71 138, що на 68% більше за 2020 рік.

Зокрема, планових перевірок було здійснено на 59% (1,6 рази) більше, ніж попереднього року, позапланових на 76% (1,8 рази) більше, і фактичних – на 58% (1,6 рази) більше. У 2022 році, з початком повномасштабної війни, було введено мораторій, як вже згадувалося вище, тому кількість перевірок значно зменшилася. Так загальна кількість перевірок склала 28 846, що на 59% менше, ніж минулого року. Кількість планових зменшилася на 74,6%, позапланових на 84,4%, і фактичних на 17,4%. При цьому, ще варто звернути увагу, що кількість позапланових перевірок знизилася на 35 426, що є дуже суттєвим. Ну і залишається 2023 рік, в якому бачимо невелике зростання – на 44% від 2022 року. Зокрема по видах відбулися такі зміни: планові – зменшення на 28%, позапланові – зростання на 126%, і фактичні – зростання на 22%. Як бачимо, кількість позапланових перевірок знову має суттєві зміни, тільки вже в сторону збільшення, і повертається до довоєнних періодів.

Такі зміни впливають і на результати контрольно-перевірочної роботи, тобто донарахування, які здійснюються після таких перевірок. З рис. 2.12. бачимо, що у 2020 році загальна сума таких донарахувань склала 17 778,4 млн. грн., що на 64,2% менше, ніж у 2019 році, коли сума складала – 49 621,9 млн. грн.. У 2021 році разом із збільшенням кількості перевірок зросла і їхня результативність: було донараховано 63 456 млн. грн, що у 3,6 рази більше, ніж у попередній рік.

Донарахування у 2022 році звісно було значно меншими, що логічно випливає, як зі зменшення кількості перевірок загалом, так і з важкою ситуацією в країні. Їхня загальна кількість склала 19 585,8 млн. грн., що на 69% менше за 2021 рік, але вже у 2023 зросла на 135% до 45 940,8 млн. грн. в порівнянні з 2022 роком. Зменшення у 2022 році порівняно з 2021 роком відбулося на 74% по планових перевірках, на 84% по позапланових та на 17% по фактичних. Але у

2023 р. знову ж таки спостерігаємо стрімке зростання. Так, по планових перевірках відбулося донарахування на 23 836 млн. грн., що на 62% більше за 2022 р.; по позапланових бачимо дуже велике збільшення до 20 353 млн. грн. (+486%); і по фактичних було донараховано 1 751,8 млн. грн, що на 23% більше за 2022 рік.

Джерело: складено автором на основі [15].

Рис. 2.12. Динаміка донарахувань, що були здійснені внаслідок податкових перевірок за 2020-2023 рр., млн. грн.

Здебільшого 99% податкових надходжень до бюджету з 2017 року сплачуються на добровільній основі, і лише близько 1% - це надходження від донарахованих грошових зобов'язнь, що є дуже хорошим показником [20].

Показником ефективності проведення перевірок є кількість встановлених порушень. У 2020 році їхня загальна кількість склала 30,9 тис. перевірок, що становлять 73% від кількості проведених (42,4 тис.). Зокрема:

- за плановими перевірками встановлено 1,90 тис. порушень, що складають 98% від проведених 1,94 тис.;
- за позаплановими – 12,7 тис. – 53% від 23,9 тис. проведених;
- за фактичними – 16,3 тис. – 98% від 16,6 тис. проведених.

У 2021 році також були високі показники виявлених порушень (74% від загальної кількості), зокрема, за плановими – 95%, за позаплановими – 57% та за фактичними – 99% від проведених перевірок. По 89,7% від загальної кількості

перевірок були виявлені порушення у 2023 році, зокрема: за плановими – по 98,1%, по позаплановими – 74,3% та фактичними – 98,1% [15].

При цьому такі високі показники виявлених порушень, тягнуть за собою високі показники оскарження таких результатів, які пов'язані не лише із незгодою з донарахуванням, а й з недовірою до процедури адміністративного оскарження в ДПС та хорошими судовими перспективами для платників. Що, в свою чергу, спричинює перевантаження судової системи, яка надто довго розглядає справи, а це негативно впливає на всіх учасників правовідносин [20].

На третій рік повномасштабної війни податкові перевірки усе ще проводяться з презумцією «злої волі», коли кожен платник розглядається як потенційно ймовірний порушник. Хоча відображена статистика 99%+ добровільних податкових платежів, має слугувати меті переходу до підходу презумпції «доброї волі», де основна увага зосереджується на тому, щоб надати якісну підтримку та консультування для дотримання законодавства, і допомагати законослухняним платникам знаходити та виправляти свої помилки, і зосереджувати свою увагу на недобросовісних платниках, які використовуються «сірі» схеми для ухилення [20].

Висновки до розділу 2

Отже, податкова політика України виступає важливим інструментом забезпечення податкової безпеки та стабільності економіки, особливо у складні періоди, такі як пандемія COVID-19 та повномасштабна війна. За останні роки державна податкова система зіткнулася з багатьма викликами, серед яких: необхідність швидкого реагування на зміну економічної ситуації, забезпечення виконання дохідної частини бюджету, боротьба з тіньовою економікою та ухиленням від сплати податків, а також підвищення ефективності адміністрування податків. Було внесено ряд змін у податкову політику, зокрема зниження податкових ставок для бізнесу, відтермінування платежів для постраждалих платників, розширення пільг і спрощення податкової звітності, а

також впровадження спрощеної системи оподаткування для окремих категорій платників. Однак, суттєвою проблемою залишається значний рівень тіньової економіки, яка обмежує податкові надходження та створює нерівні умови конкуренції, знижуючи загальну ефективність податкової системи.

Результати аналізу податкової політики вказують на потребу в подальших структурних змінах для досягнення податкової безпеки. Для цього важливим є проведення системного податкового контролю, посилення боротьби з ухиленням від оподаткування та зниження рівня тіньової економіки, яка останній період тримається на рівні 30-32%, що є досить негативним для забезпечення податкової безпеки та економіки в цілому. Саме тіньова економіка є одним із ключових факторів, які спричиняють недовіру населення до економіки та уряду і посилює соціальну нерівність. Тому формування податкової культури та довіри до системи оподаткування має сприяти виконанню дохідної частини бюджету та зміцненню економічної безпеки України.

Проаналізовано, що з початком повномасштабної війни був різний спад податків до Державного бюджету, що сильно вплинуло на усі сфери життєдіяльності держави, і спричинило надзвичайно великий ріст бюджетного дефіциту, як у 2022, так і у 2023 роках. Це, в свою чергу, стало наслідком збільшення рівня заборгованості країни в даний період часу.

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЯК НАПРЯМ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки держави

Світовий досвід вказує, що ефективна, соціально орієнтована ринкова економіка не можлива без активної регулюючої ролі держави, тим більше для забезпечення адекватної економічної безпеки держави. Немає жодної економічно висоворозвиненої країни, де б держава не брала участі в регулюючих процесах соціально-економічної сфери.

Зарубіжний досвід дає змогу зрозуміти, що рівень забезпечення економічної безпеки держави напряму впливає на міжнародний авторитет держави. При цьому більшість стратегій зарубіжних країн сфокусована на забезпечення такої безпеки завдяки проведенню радикальних економічних реформ, тісну інтеграцію до світових та європейських систем безпеки та приєднання до різноманітних політичних організацій [6, с. 113]. Саме тому є важливим аналіз позитивного досвіду інших країн на їхньому шляху забезпечення економічної безпеки. Тож розглянемо підходи до забезпечення економічної безпеки зарубіжних країн (табл. 3.1.).

Таблиця 3.1.

Порівняльна характеристика підходів до механізму економічної безпеки
в країнах Європи

Країна	Характеристика
1	2
Німеччина	Спеціального законодавства для забезпечення економічної безпеки не існує. Основні аспекти цієї проблеми розглядаються в директивах Міністерства оборони, які регулюють ключові сфери ринкової діяльності та визначають контрольні функції держави. Використовуються методи, спрямовані на підтримку цивілізованих ринкових відносин, забезпечення економічного та соціального прогресу, недопущення монополізації в окремих галузях, створення умов для чесної конкуренції, стабільності національної валюти та захисту від економічного тиску.

Продовження табл. 3.1.

1	2
Франція	Немає спеціального законодавства, що забезпечує економічну безпеку. Окремі аспекти, пов'язані з економічною безпекою, такі як створення умов для підвищення національного добробуту та зміцнення економічного потенціалу країни, зафіксовані в Законі «Про національну безпеку». Заходи, що реалізуються для забезпечення економічної безпеки, спрямовані на зменшення вразливості господарської системи, підтримку незалежності зовнішньої політики, усунення диспропорцій у рівнях економічного розвитку підприємств, запобігання надмірній зовнішній залежності в ключових секторах економіки, а також на мінімізацію ризиків, пов'язаних із зовнішньою залежністю.
Великобританія	Відсутнє законодавство, яке безпосередньо регулює економічну безпеку. Деякі норми, що стосуються цієї сфери, містяться в нормативно-правових актах, пов'язаних з оборонною політикою, що ґрунтуються на оцінці національних інтересів і їх захисті. Методи забезпечення економічної безпеки включають прогнозування та запобігання найзначнішим зовнішнім і внутрішнім ризикам. При ухваленні та реалізації рішень у сфері економічної безпеки особливу увагу приділяють спеціалізованим організаціям, які представляють інтереси підприємців і промисловців.
Іспанія	Законодавча база, що забезпечує економічну безпеку, є гнучкою та чітко окреслює функції органів управління та організацій у цій сфері, які розробляють спеціалізовані програми економічного розвитку. Нормативно-правові акти з економічної безпеки узгоджуються з відповідним законодавством ЄС. Методи забезпечення економічної безпеки спрямовані на захист інтересів пріоритетних галузей промисловості, стимулювання інвестицій, контроль за валютними операціями та розробку законодавства, що регулює діяльність акціонерних товариств.
Італія	Спеціального законодавства для забезпечення економічної безпеки не існує. Італія у своїй діяльності в цій сфері покладається на міжнародні угоди, які вона підписала. Методи забезпечення економічної безпеки, насамперед, спрямовані на захист інтересів національних виробників як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.
Чехія, Болгарія, Угорщина, Польща, Словачія	Законодавство, яке орієнтоване на забезпечення економічної безпеки, не існує. Економічна безпека забезпечується з урахуванням нормативно-правових актів ЄС. При виборі методів економічної безпеки країна враховує геополітичні умови, стратегію та напрямки економічного розвитку відповідно до регіональних і глобальних тенденцій, і основні напрями економічних реформ.
Румунія	Питання економічної безпеки розглядаються в Стратегії національної безпеки. Основні напрямки забезпечення економічної безпеки включають реалізацію ефективних заходів для макроекономічної стабілізації, прискорення структурних реформ в економіці, розвиток приватного сектора, залучення іноземних інвестицій та підтримку малого і середнього бізнесу. Також передбачено узгодження фінансово-економічного законодавства з фінансовою, економічною та митною політикою, відповідно до законодавства Європейського Союзу.
Латвія, Литва, Естонія	Спеціального законодавства для забезпечення економічної безпеки немає. Економічна безпека забезпечується з урахуванням відповідних нормативно-правових актів ЄС. Основні методи спрямовані передусім на реалізацію фінансово-економічної безпеки.

Джерело: [6, с. 113].

Таким чином, кожна країна, звісно, має власну думку щодо організації економічної безпеки та методів її забезпечення, проте у них всіх є спільні характеристики та схожа основа щодо цього – це ефективна нормативно-правова база, яка регулює внутрішні та зовнішні економічні операції, а також захист національних інтересів в умовах міжнародної співпраці.

Аналіз систем економічної безпеки країн із найвищим рівнем економічного розвитку показує, що найбільш ефективно економічна безпека забезпечується в таких країнах ЄС, як Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія та Іспанія. Державна політика в цих країнах спрямована на підвищення ефективності різних секторів національної економіки, при цьому пріоритетом залишається підтримка високого рівня безпеки.

Вартує також розглянути і досвід інших провідних країн для більш детального розуміння цього питання. Зокрема, концепція економічної безпеки США акцентується на таких напрямках, як забезпечення національних економічних інтересів у конкурентній боротьбі з суперниками на міжнародному ринку, захист інтересів держави в високотехнологічних сферах та зміцнення її можливостей щодо виконання міжнародних зобов'язань у торгівельно-економічній та інших сферах. У стратегії національної безпеки США підкреслюється, що для підтримання високого рівня боєздатності збройних сил необхідно підвищувати ефективність і конкурентоспроможність економіки, відкривати нові іноземні ринки та створювати нові робочі місця. Таким чином, в політиці США пріоритетними напрямками є: зростання конкурентоспроможності товарів місцевого виробництва; зниження кількості іноземних позик та розвиток співпраці в економічно-торгівельних сферах. Варто також звернути увагу на досвід Японії, де вчені у 1980-х роках запропонували аналітичний підхід для оцінки «національної сили» держави. Ця «національна сила» визначається, по-перше, можливістю робити внесок у міжнародне співтовариство, зокрема в економічні, фінансові та науково-технічні сфери діяльності. По-друге, вона охоплює здатність виживати в кризових та екстремальних міжнародних обставинах. По-третє, важливою є можливість

просувати і захищати свої національні інтереси, спираючись на всі складові «комплексної національної сили», зокрема через використання силового тиску. Сучасний японський підхід до розв'язання проблем економічної безпеки ґрунтується на двох основних засадах: 1) збереження та нарощування економічної сили країни; 2) створення позитивного глобального середовища, що дозволить максимально ефективно реалізувати національні інтереси [5].

При розробці концепції економічної безпеки будь-якої країни важливо врахувати, що вихідним пунктом є поняття «загроза», яке є ключовою категорією в багатьох закордонних дослідженнях у цій сфері економічної науки. Оцінка реальних і потенційних загроз економічній безпеці держави вимагає системного моніторингу макроекономічних явищ та аналізу їхнього впливу на рівень економічної безпеки. У цьому контексті, як показує міжнародний досвід, важливу роль відіграють так звані «незалежні аналітичні центри». Наприклад, у США цим питанням активно займається корпорація RAND, у Нідерландах – Гаагський центр стратегічних досліджень, а у Великій Британії – аналітичний центр DEMOS [5].

Каталізатором потенційних загроз для економічної безпеки високорозвинених держав є їхня значна залежність від ресурсів, що надходять від партнерів, причому в сучасних умовах особливо гостро постає питання енергетичної залежності. Щоб впоратися з цим, різні країни вдаються до різних рішень: диверсифікують джерела сировини, співпрацюють з іншими імпортерами енергоносіїв, шукають альтернативні джерела енергії, розробляють енергоощадні технології, економлять енергоресурси та створюють стратегічні запаси. У країнах із розвинутою економікою, таких як США, Японія та держави Європейського Союзу, сформувався превентивний підхід до забезпечення економічної безпеки, де головним і водночас найбільш складним завданням є прогнозування та запобігання загрозам, а не аналіз наслідків порушення безпеки після їх настання.

3.2. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці в сучасних умовах воєнного стану в Україні

На початку повномасштабної війни економічна безпека України в більшій мірі забезпечувалася резервами та запасом міцності, що були накопичені у довоєнний період. Велике значення мала оперативна консолідація зусиль суспільства на різних рівнях, самоорганізація та згуртованість громадян України у цьому екзистенційному нападі російської федерації та надання значної міжнародної підтримки. Коли російська агресія переросла в затяжну війну на виснаження України, вплив бойових дій на економіку значно посилювався через цілеспрямовані атаки на критичну інфраструктуру. Це призвело до виснаження фінансових резервів населення та бізнесу, а також до поглиблення економічних диспропорцій, що формувалися в умовах війни. Крім того, ворог використовував різноманітні гібридні інструменти впливу.

Усі ці події, які тривають в країні до сьогодні, підкреслюють необхідність реалізації цілеспрямованої політики держави для протидії ризикам на основі оперативного моніторингу загроз і викликів економічній безпеці в умовах війни та після її завершення, а також можливості оперативного аналізу результатів цього моніторингу.

Врахування та моніторинг комплексу загроз економічній безпеці, розуміння логіки їхнього впливу в кризових умовах є край важливим та дозволяє сформувати ліпше уявлення про національну стійкість, а це, певною мірою, спрощує підготовку та виконання заходів і коригування економічної політики держави, що орієнтована на забезпечення захисту від дії різних чинників внутрішнього та зовнішнього впливу. Насправді культура забезпечення економічної політики, орієнтованої на забезпечення економічної безпеки в Україні почала формуватися відносно недавно.

Національним інститутом стратегічних досліджень у 2022-2023 рр. було проведено дослідження щодо сучасних загроз економічній безпеці та способів їх виявлення. 2022-2023 роки були важкими для економічної безпеки, та й безпеки

в цілому. Наразі ситуація і досі залишається складною. Дослідженням виявлено, що весною 2023 в порівнянні з аналогічним періодом 2022 року, ризики реалізації загроз економічній безпеці були значно нижчими. Це пояснювалося тим, що оцінювалися результати спостережень щодо зусиль, які оперативно застосовувалися державою та бізнесом, а також управлінських рішень, які дозволяли диверсифікувати діяльність та, певною мірою, адаптувати бізнес-моделі до умов війни, і за можливості відносити економічну діяльність та, принаймні, частково компенсувати збитки у пріоритетних сферах задля забезпечення економічної безпеки країни. Виявлено, що концентрація загроз у 2023 році перебуває у середньо- та середньоризикованій зоні. Це означає, що: «уникнення настання негативного прогнозу необхідними умовами є якнайшвидше подальше відновлення соціальноекономічної динаміки й збереження ритмічності та обсягів надходження зовнішніх компенсаційних ресурсів на рівні не меншому, ніж у 2022 р.» [3].

У найбільш ризикованій зоні перебуває показник високого рівня дефіциту державного бюджету, навіть незважаючи на те, що в 2023 році інтенсивність впливу цього показника на економічну безпеку дещо знизився відносно попереднього періоду, коли він оцінювався як найбільш загрозливий. Також експерти оцінюють як найвагоміші загрози для економічної безпеки ті, які є найбільш чутливими до руйнівних наслідків війни, зокрема: зменшення трудових ресурсів, фінансова та фізична нестача найважливіших ресурсів та матеріально-технічного забезпечення. Варто згадати і ті невизначеності, які виникають внаслідок продовження повномасштабної війни на території України, які спричиняють унеможливлення здійснення економічної діяльності на деяких територіях, які перебувають під окупацією, небезпеку у функціонуванні логістичних маршрутів, а також диверсифікацію виробничих та господарських процесів у зонах ведення бойових дій тощо. Інші загрози економічній безпеці за рівнем впливу та складовими економічної безпеки за результатами дослідження Національного інституту стратегічних досліджень наведені у Додатку Б. Експерти висловлювали найвищу стурбованість щодо зростання бюджетного

дефіциту, збільшення державного боргу та видатків на його обслуговування, оскільки ці фактори є прямими економічними наслідками тривалої війни і головними чинниками, що завдають фундаментального негативного впливу на економічну безпеку України в довгостроковій перспективі.

Якщо коротко проаналізувати загрози, що наведені в Додатку Б, то на макроекономічну безпеку впливатимуть такі фактори, як зниження трудового потенціалу через значні міграційні процеси з країни, втрати населення через бойові дії, згортання ділової активності в умовах війни, повне унеможливлення ведення бізнесу в деяких регіонах країни і зростання інфляції. Загрози соціальній безпеці визначаються суттєвим погіршенням соціально-економічного стану вразливих верств населення та втратами зайнятості та розширенням диспропорцій на ринку праці. Фінансова сфера залишається ключовою для забезпечення економічної безпеки. Значні ризики у сфері публічних фінансів вимагають постійного фокусу та моніторингу з боку державних органів, особливо у питаннях забезпечення фінансових зобов'язань, організації стійкості пенсійної системи, оптимізації бюджетних витрат та вирішення питання щодо втрат податкових та митних надходжень. Не менш важливим є забезпечення стимулювання бізнесу та залучення коштів від міжнародних партнерів.

Насправді, підвиди економічної безпеки є дуже взаємопов'язаними, і їхній зв'язок безумовний. До прикладу, певні труднощі у внутрішньоекономічній безпеці впливають на виробничу та інвестиційно-інноваційну тощо. Нестабільність логістичних маршрутів, спричинена військовими загрозами та можливими блокуваннями, може мати негативний вплив на зовнішньоекономічну діяльність і становити ризик для безпеки зовнішньої торгівлі. Втрата експортного потенціалу через руйнування виробничих об'єктів та негативний баланс зовнішньої торгівлі також можуть серйозно загрожувати зовнішньоекономічній безпеці. Для забезпечення стійкості у такій ситуації важливо здійснювати заходи, спрямовані на відновлення логістичних маршрутів і відбудову виробничих потужностей. В умовах воєнної агресії інвестиційно-інноваційна діяльність може втратити свій колишній темп, тому усвідомлення

необхідності відновлення цієї сфери стає важливим кроком для забезпечення майбутньої економічної стійкості [32, с. 31].

Військові умови суттєво впливають на національну економіку. Поряд з викликами, зумовленими воєнним часом, трансформація економіки на тлі активної цифровізації соціально-економічних відносин висуває нагальні потреби у формуванні нових підходів та механізмів протидії ризикам, загрозам і викликам. Забезпечення інформаційної безпеки України виступає основною передумовою економічної стійкості держави. В умовах діджиталізації економічній безпеці бізнесу загрожують такі явища, як цифрове шахрайство, виклики криптовалютного ринку, кібератаки та кібертероризм, брак фінансових ресурсів підприємств, недостатність інноваційних та інтелектуальних інвестицій для прискореного розвитку, а також скорочення робочих місць у зв'язку зі змінами ринку праці. Окрім того, сучасна конвенційна війна РФ проти України показала, що інформаційна війна є одним із її ключових елементів. Тож створення безпечного орієнтованого інформаційного середовища в Україні є нагальною необхідністю. Некласичний фактор, що впливає на економічну безпеку держави та пов'язаний із впровадженням інформаційних технологій, — це дезінформація, оцінювана через низку показників, як-от кількість підозрілих фінансових операцій, про які повідомляють до національного підрозділу фінансової розвідки. Дезінформація має негативний вплив на економічну ефективність, зокрема на ВВП, оскільки значна його частина формується в нелегальному економічному середовищі. Зменшення суспільної небезпеки дезінформації відбувається через перетворення невиявленої дезінформації на виявлену, що знижує її поширення завдяки високій ймовірності викриття [32, с. 31].

Важливу роль у боротьбі з дезінформацією відіграє забезпечення достовірності інформації, яку надають державні установи та інші захисні інституції, а також підвищення рівня довіри громадян до цих даних. Це сприяє довірі громадськості та підвищенню дисципліни у виконанні заходів безпеки.

Державні представники також повинні неухильно дотримуватися встановлених принципів для забезпечення прозорості та посилення довіри.

Протидія цифровим ризикам і загрозам є важливою стратегічною ціллю держави, спрямованою на підвищення інвестиційної привабливості, розв'язання внутрішніх проблем та зміцнення співпраці зі світовою спільнотою. Ефективна протидія загрозам будується на безперервному моніторингу економічної безпеки, розробці та впровадженні стратегічних, тактичних і оперативних управлінських заходів. Цей моніторинг має охоплювати раніше недооцінені сфери цифрової інфраструктури та програмного забезпечення з точки зору безпеки. Оскільки загрози, що виникають через цифровізацію, часто непередбачувані й не піддаються прямій протидії, акцент робиться на розробці заходів для зниження їх впливу або вплив на суміжні аспекти економічної безпеки для створення безпечного інформаційного простору. Важливе значення для економічної стійкості держави в умовах цифрових викликів мають диверсифікація діяльності, адаптація бізнес-моделей та відновлення економічної активності [32, с. 31].

Звичайно, Україна зараз стикнулася з такими проблемами, де самотужки здійснити відновлення економіки буде дуже важко. Багато європейських політиків мали сподівання, що можна буде використовувати конфісковані російські активи, які були заморожені Європейським Союзом, і таким чином за рахунок цих коштів профінансувати відновлення України після війни, проте наразі це питання досі залишається невирішеним [22 с. 105].

3.3. Можливості та шляхи поліпшення податкової політики для забезпечення економічної безпеки в Україні

Наразі варто говорити не тільки про відновлення економіки та податкової політики після закінчення війни, а необхідно і також тримати фокус уваги на максимізації її ефективності зараз – в умовах війни. Податкова політика воєнного

стану має орієнтуватися на вирішення завдань, які є невідкладними у протидії російській агресії і при умові забезпечення мінімально припустимих бюджетних надходжень. За це відповідає регулююча функція податків задля дотримання припустимого мінімуму податкових надходжень. Вже при переході до післявоєнного періоду відновлення економіки баланс між регулюючою та фіскальною функціями має бути зміщений у бік фіскальної, а регулюючу потрібно буде переорієнтувати з податкової підтримки до фокусу на податкове стимулювання відновлення економіки. І при цьому зробити основними пріоритетами стимулювання інвестицій, особливо в інноваційні сфери, створення нових робочих місць та енергозбереження [24, с. 115-116].

Одним із важливих кроків в процедурі адміністрування є провадження ефективного використання електронних перевірок. Цей формат перевірок допоможе вирішити проблеми, які сьогодні мають негативні наслідки. Наприклад, він дозволить підвищити швидкість, точність та ефективність результатів перевірок, вдосконалити процеси на різних етапах перевірок, а також створить можливості для самоперевірки податкової звітності платниками. Це сприятиме зменшенню податкових правопорушень і судових процесів. Крім того, такий вид перевірок зменшить вплив «людського фактора» завдяки скороченню особистих контактів між платниками податків і контролюючими органами.

Такиж важливим в якісному податковому контролі є ставлення громадян до обов'язку добровільної сплати податків. На цьому потрібно акцентувати увагу, але тим самим і покращувати податкову політику як таку, щоб громадяни, які є платниками податків бачили результат сплати свого обов'язку. Тобто коли громадяни зможуть чітко та прозоро бачити, куди вистачаються бюджетні кошти та відчують на собі покращення впливу держави в фінансовому та соціальному плані, - відсоток сплати податків ще більше зросте. Звичайно в умовах війни це зробити дуже важко, тому що тут більший фокус загалом йде на «вижиття», але про це потрібно думати вже, задля забезпечення ліпшого майбутнього. Важливим є і підвищення якості методів контролю. Перші кроки до

вдосконалення механізму податкового контролю вже зроблено. Органи ДПС вносять зміни для зменшення кількості перевірок та запровадження механізму пріоритетного реагування на випадки, що мають найбільшу ймовірність несплати податків або приховування доходів [48, с. 120].

За різними дослідженнями є думки, що великої частини негативних фінансових наслідків від податкових перевірок, можна було б уникнути, якби контролюючий орган спершу повідомляв платника про необхідність певних коригувань або усунення якихось неточностей. Звичайно, які такі помилки на регулярній основі, тоді варто застосовувати заходи щодо покарання таких порушень. Але якби органи влади дозволяли тим, кого вони перевіряють, здійснювати якісь коригування під їхнім наглядом, то це би значно спростило адміністративний процес, так як доведення до судових проваджень викликають значні витрати як для бізнесу, так і для держави. Тому застосування ось такого механізму попередження могло би зекономити значні ресурси для всіх сторін [20, с. 26]. На мою думку, хорошим був би механізм, коли органи влади сприяли та підтримували бізнес в прагненні самостійно здійснювати коригування своєї діяльності задля виконання свого обов'язку, але вже якщо підприємець не хоче співпрацювати задля усунення порушення, то штрафні санкції за рахунок цього збільшуються. При цьому повинна існувати чітка, прозора та зрозуміла для платників податків штрафна політика.

Для забезпечення економічної безпеки України через вдосконалення системи оподаткування варто підвищити ефективність роботи всіх залучених до цього процесу органів. Важливо активізувати боротьбу з корупцією та зловживанням владою, здійснювати контроль за діяльністю податкових органів і посилити моніторинг платників податків, адже податкові надходження формують значну частину бюджету України. Одним зі шляхів посилення економічної безпеки є зменшення кількості податків і перегляд пільг, якими користується обмежене коло підприємств. З огляду на те, що суб'єкти господарювання часто ухиляються від сплати податків через економічні обставини, компетентні органи мають діяти рішучіше та ефективніше в таких

випадках. Усі ці заходи повинні створити комплексний механізм захисту економічної безпеки країни, а для зниження правопорушень у податковій сфері необхідно вдосконалити чинне законодавство та запобігати мінімізації податкових зобов'язань [52].

Покращення податкової політики України є ключовим інструментом для зміцнення економічної безпеки як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. Поточна ситуація, як ніколи, вимагає оптимізації системи оподаткування з урахуванням викликів воєнного стану, зниження економічної активності та тіньової економіки, що продовжує становити значну частку ВВП. Підсумуємо деякі основні можливості та шляхи вдосконалення податкової політики задля підвищення економічної безпеки України.

1. Поглиблення податкової реформи та зменшення податкового навантаження. Зменшення податкового навантаження для бізнесу через подальше спрощення системи оподаткування сприятиме покращенню підприємницького середовища. Зокрема, спрощення адміністрування податків для малого і середнього бізнесу та зниження податкових ставок підвищать конкурентоспроможність національного виробника. Для підтримки економічної стабільності доцільно створити стабільну податкову політику з прогнозованими правилами, які не зазнаватимуть частих змін.

2. Боротьба з тіньовою економікою та ухиленням від сплати податків. Зниження рівня тіньової економіки має стати одним із пріоритетів державної політики. Запровадження технологій для електронного обліку та фіскалізації фінансових операцій дозволить значно підвищити прозорість і контрольованість податкових потоків. Іншою важливою ініціативою є вдосконалення системи моніторингу ризиків у сфері оподаткування для швидкої ідентифікації порушень, що дозволить зосередити ресурси на боротьбі з найбільш шкідливими для економіки видами ухилень.

3. Оптимізація адміністрування податків та цифровізація. Автоматизація податкових процесів є важливим кроком для зниження рівня корупції та підвищення ефективності державних інституцій. Впровадження електронного

кабінету платника податків, автоматизація звітності та обробки платежів сприятимуть зменшенню витрат на адміністрування, зокрема для малого та середнього бізнесу. Це підвищить рівень податкової дисципліни та довіру платників податків до державних органів.

4. Забезпечення стабільності та прозорості податкового законодавства. Економічна безпека неможлива без стабільного податкового законодавства. Державна податкова політика має бути прозорою і передбачуваною, а також створювати умови для стратегічного планування з боку бізнесу. Зміни в податковому кодексі повинні відбуватися у формі обговорених і узгоджених реформ, а не під впливом кризових ситуацій. Це забезпечить більшу гнучкість і адаптивність системи оподаткування до макроекономічних змін.

5. Впровадження стимулюючих податкових механізмів. Для підтримки інвестиційної привабливості та стимулювання розвитку інновацій необхідно запроваджувати податкові стимули для інвесторів, що орієнтуються на високотехнологічні та експортоорієнтовані галузі. Податкові кредити, субсидії на дослідження та розвиток, а також зменшення податкових ставок для компаній, що інвестують у розвиток інфраструктури та створення робочих місць, сприятимуть активізації економічного розвитку.

6. Удосконалення податкового контролю та підвищення рівня податкової культури. Ефективний податковий контроль є важливим аспектом економічної безпеки, тому податкові органи повинні забезпечувати дотримання податкових зобов'язань платниками через запобіжні заходи та консультаційну підтримку. Водночас має бути посилено боротьбу з великими порушеннями податкового законодавства. Підвищення рівня податкової культури серед населення шляхом навчальних програм і публічних кампаній також сприятиме формуванню прозорих відносин між державою та бізнесом.

7. Розширення міжнародного співробітництва у сфері оподаткування. Враховуючи необхідність інтеграції до глобальних економічних процесів, важливим є підвищення рівня співробітництва з міжнародними податковими організаціями та фондами. Це дозволить Україні отримувати доступ до

передових практик у сфері податкового адміністрування та запобігання ухиленням від оподаткування. Встановлення міжнародних партнерств дозволить обмінюватися інформацією для виявлення офшорних схем ухилення від сплати податків.

Висновки до розділу 3

Основні напрямки вдосконалення податкової політики України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення спрямовані на економічну стабілізацію та безпеку. Податкова політика під час війни потребує максимізації ефективності та адаптивності, зокрема шляхом фокусування на невідкладних завданнях. Це включає підтримку базових податкових надходжень через регулюючу функцію податків та впровадження механізмів для мінімізації податкових правопорушень, як-от електронні перевірки. Останні, зокрема, дозволять скоротити «людський фактор» і підвищити прозорість у відносинах платників податків із контролюючими органами.

У контексті воєнного часу податкова політика повинна максимально підтримувати економіку, фокусуючись на дотриманні базового рівня бюджетних надходжень, необхідного для функціонування держави. Після закінчення війни акцент буде зміщено на стимулювання відновлення економіки через фіскальні стимули та податкові преференції, особливо для інноваційних і капіталомістких галузей. Використання цифрових технологій, таких як електронні перевірки, дозволить підвищити прозорість, знизити вплив людського фактора та мінімізувати ризики корупції. Такий підхід підвищує рівень податкової дисципліни та спрощує взаємодію платників податків з контролюючими органами.

Ще одним ключовим аспектом є оптимізація податкового контролю, а також вдосконалення законодавства, що регулює податкові відносини. Ці зміни сприятимуть підвищенню довіри громадян і підприємців до податкової системи, забезпечуючи рівні умови для всіх учасників ринку. Прозорість використання

бюджетних коштів та чітка інформація про податкову політику також сприятимуть добровільній сплаті податків. Важливим є зменшення тіньової економіки, яке передбачає активну боротьбу з ухиленням від сплати податків і впровадження технологій для моніторингу податкових потоків. Поряд з цим значний акцент робиться на міжнародному співробітництві, що дозволить підвищити прозорість у сфері оподаткування та залучити найкращі практики інших країн.

Таким чином, для досягнення економічної стабільності та забезпечення економічної безпеки України пропонуються комплексні зміни в податковій політиці, спрямовані на створення стабільного та прогнозованого середовища, що стимулює розвиток бізнесу, інновацій та інвестицій у відновлення національної економіки.

ВИСНОВКИ

Широкомасштабна агресія, розв'язана РФ, завдає руйнівного впливу на економіку та економічну безпеку України. Військовий конфлікт спричиняє серйозні руйнування інфраструктури, втрату виробничих потужностей, зниження економічної активності й значні втрати людського капіталу, зокрема через масову міграцію. Невизначеність у плануванні економічної стратегії під час цієї війни обумовлена неможливістю здійснювати економічну діяльність на частині територій, небезпекою для логістичних маршрутів і обмеженнями в диверсифікації виробництва через особливості географії бойових дій. Комплексний вплив цих факторів спричиняє трансформацію ризиків і загроз для економічної безпеки країни. Економічна безпека визначає стан національної економіки, який дозволяє бути стійким до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у міжнародному економічному середовищі і дозволяє економіці зростати.

Податкова безпека є важливим елементом загальної системи економічної безпеки, оскільки стабільне податкове середовище забезпечує достатні ресурси для виконання державою своїх функцій. Ефективність податкової системи визначає можливість підтримки критично важливих галузей, забезпечення національної обороноздатності, а також виконання соціальних зобов'язань. Недостатня податкова безпека, у свою чергу, підриває стійкість усієї економічної системи країни.

У сучасних умовах, коли країна стикається з внутрішніми і зовнішніми викликами, забезпечення ефективної податкової політики стає ключовою передумовою економічної стабільності. Податкова безпека, як частина економічної безпеки, має значний вплив на здатність держави протистояти негативним економічним явищам. Ефективна податкова система, здатна забезпечити стабільні надходження до бюджету, є одним із ключових аспектів фінансової безпеки.

Аналіз рівня економічної безпеки України свідчить, що сучасний стан податкової системи потребує вдосконалення, адже податкові ризики, зокрема корупція, недоліки адміністрування та ухилення від податків, мають суттєвий вплив на економічну безпеку. Нестача ефективного податкового контролю обмежує можливості держави у своєчасному отриманні податкових надходжень і створює фінансові дисбаланси.

Тіньова економіка є однією з основних загроз для податкової безпеки України. Розповсюджені методи ухилення від сплати податків, як-от приховування доходів, найм працівників без офіційного оформлення та виплати «в конвертах», призводять до значних втрат бюджету. Це ускладнює виконання державою своїх функцій, зокрема фінансування соціальних програм, оборони та інфраструктурних проектів. Висока частка тіньового сектору, що сягає до 30% від ВВП, обмежує можливості розвитку національної економіки.

Податкова система України характеризується значним податковим навантаженням, особливо на працю. Значний обсяг податкових надходжень формується за рахунок доходів від фізичних осіб та податків на працю. Це впливає на конкурентоспроможність української економіки та стимулює трудову міграцію. Високий податковий тиск на бізнес-сектор також призводить до зниження інвестиційної активності та стимулює ухилення від сплати податків. Часті зміни в податковому законодавстві України дуже ускладнює його розуміння та впровадження. Ці зміни часто є непередбачуваними для бізнесу, що негативно впливає на інвестиційний клімат та довгострокове планування. Необхідно забезпечити стабільність і прозорість податкової політики, що дозволить знизити рівень ухилень від податків та підвищить довіру платників податків до системи. Стабільність податкової політики є критично важливою для забезпечення економічної безпеки. Наявність прозорості та зрозумілої податкової політики стимулює добровільне виконання податкових зобов'язань, що є ключовим для стабільного зростання бюджетних надходжень.

Податкова політика повинна забезпечувати достатні податкові надходження для фінансування державних потреб, не створюючи надмірного

тиску на бізнес і громадян. Для скорочення частки тіньової економіки необхідно посилити контроль за виплатою заробітних плат, удосконалити моніторинг податкових надходжень та впроваджувати сучасні технології у системі податкового адміністрування. Важливим кроком є також підвищення рівня фінансової грамотності громадян та їх обізнаності щодо важливості сплати податків. Це сприятиме зниженню рівня ухилення від сплати податків та збільшить податкові надходження.

Необхідно впровадити механізми, які забезпечать стабільність податкового законодавства на довготривалу перспективу. Це підвищить рівень довіри до податкової системи, спростить податкове планування для бізнесу та підвищить ефективність податкового адміністрування. Прозорість у податковій сфері також є важливим аспектом, оскільки вона сприятиме зміцненню довіри громадян до державних інституцій.

Також варто впроваджувати сучасні інформаційні технології, що дозволять підвищити ефективність податкового адміністрування та знизити рівень корупції у цій сфері. Створення незалежної податкової служби з прозорими механізмами контролю за дотриманням податкових зобов'язань є важливим кроком для зниження податкових ризиків та підвищення ефективності податкової системи.

Підвищення податкової та економічної безпеки забезпечить стабільність надходжень до державного бюджету, що дозволить країні зберегти фінансову незалежність та знизити ризики бюджетного дефіциту, який з початком повномасштабної війни значно зріс, що спричинило збільшення рівня заборгованості України. Це є важливим елементом для підтримки стабільного економічного розвитку та забезпечення стійкості в умовах сучасних економічних та політичних викликів.

Комплексне вдосконалення податкової політики дозволить Україні забезпечити стабільність надходжень до бюджету, зменшити частку тіньової економіки, підтримати розвиток бізнесу та створити прозоре середовище для податкових відносин. Ці заходи підвищать інвестиційну привабливість, зміцнять

економічну безпеку і допоможуть реалізувати стратегічні завдання національного економічного розвитку.

Покращення податкової політики України є ключовим інструментом для зміцнення економічної безпеки як у короткостроковій, так і довгостроковій перспективі. Поточна ситуація, як ніколи, вимагає оптимізації системи оподаткування з урахуванням викликів воєнного стану. Ця політика має бути спрямована на максимальне забезпечення стабільності надходжень до бюджету, підтримці бізнесу та населення і протидію тіньовому сектору. Тобто потрібно націлитися на вирішення наявних проблем, і розробити механізм, який буде сприяти економічному розвитку і показувати суспільству результат, а не ігнорувати ці проблеми, посилюючи тиск на законослухняних громадян. Неможливо досягти ефективної економічної безпеки, доки податкові правопорушення не будуть каратися відповідним чином, показуючи, тим самим, захист закону і суспільства та покарання злочинців.

Особливість сучасної війни полягає в глобальній діджиталізації, яка дає змогу агресору використовувати цифрові інструменти, такі як кібертероризм і дезінформація. Це посилює потребу в захисті інформаційного середовища, яке стало важливою складовою економічної безпеки України в умовах війни. Комплексний аналіз сучасних тенденцій і адаптація пріоритетів у забезпеченні різних сфер економічної безпеки є основою економічної стійкості та післявоєнного відновлення. Сьогодні державна політика має ґрунтуватися на стратегічному плануванні та розвитку безпекового інформаційного середовища, в тому числі, в податковій політиці з урахуванням динамічних змін у загрозах економічній безпеці країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. International economic security / General Assembly of the United Nations : official site. URL : <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/40> (дата звернення: 05.08.2024)
2. Neshko R. The concept of national financial security and methods of its evaluation. *Economic and Law Paradigm of Modern Society*. 2016. P. 84-93 (дата звернення: 27.07.2024)
3. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану: експертно-аналітична доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL : <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2023-05/executive-1.pdf> (дата звернення: 03.08.2024)
4. Бюджетний кодекс України : Закон від 8 липня 2010 № 2456-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17?find=1&text#Text> (дата звернення: 16.09.2024)
5. Гаман Н.О. Міжнародний досвід формування економічної безпеки держави: перспективи для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 5 (дата звернення: 14.10.2024)
6. Гбур З.В. Зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2018. С. 111-115. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/11_2018/21.pdf (дата звернення: 14.10.2024)
7. Глухова В. І., Скрипник Л. І. Стан податкової безпеки України та напрямки її зміцнення. *Інтернаука*. 2018. № 10. С. 15–17.
8. Гнатенко В. Основні складові економічної безпеки держави. *Науковий вісник : Державне управління*. 2021. № 1(7). С. 66-82. (дата звернення: 05.08.2024)
9. Голіков С.С. Перспективи розвитку податкової безпеки як складника фінансової безпеки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. № 14. С. 61-64. (дата звернення: 26.08.2024)

10. Голіков С.С. Проблеми забезпечення податкової безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 15. С. 62-64. (дата звернення: 18.09.2024)
11. Гончарова В.О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави : монографія Х. : ХНУ. 2001. 195 с.
12. Гребенюк Н.О., Волинець М.С. Боротьба з тіньовою економікою задля відновлення України. *Proceedings of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Science and Education in Progress»*. December 26-28, 2023. Dublin, Ireland. № 184. С. 44-51 (дата звернення: 29.08.2024)
13. Грищук Г.В., Чепіль С.О. Податковий контроль як інструмент протидії тіньовій економіці в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічна наука*. 2024. № 2 (74). С. 100-107. (дата звернення: 08.10.2024)
14. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобалізаційної конкуренції. Львів : Центр Європи. 2006. 160 с.
15. Державна податкова служба України : *офіційний веб-сайт*. URL : <https://tax.gov.ua/> (дата звернення: 25.10.2024)
16. Державна служба статистики : *офіційний веб-сайт*. URL : <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 24.10.2024)
17. Державний веб-портал бюджету для громадян : *офіційний веб-сайт*. URL : <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2019&budgetType=NATIONAL> (дата звернення: 24.10.2024)
18. Дропа Я., Чабан І. Податкове навантаження та його вплив на економіку України. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2009. Вип. 19. С. 213–218.
19. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. К. : Сатсанга. 2001. 224 с.
20. Звіт за результати розслідування за власною ініціативою. *Рада бізнес-омбудсмена*. 2024. URL : <https://boi.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/podatkoviperevirky-v2.pdf> (дата звернення: 15.10.2024)

21. Зінюк І. Вплив податкової політики на фінансову безпеку України в умовах воєнного стану. С. 88-90. *Фінансова безпека України: сучасний стан правового регулювання та перспективи розвитку : збірник тез IX Міжн. наук.-практ. конференції*. 2023 (дата звернення: 25.09.2024)

22. Зуб. В.В. Роль Європейського Союзу в забезпеченні економічної безпеки України в умовах війни та повоєнний період. *Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України : Економічна безпека: міжнародний і національний рівень : за мат І-ї науково-практичної конференції*. м. Харків. 2022. С. 104-112. (дата звернення: 02.10.2024)

23. Іванишина О.С., Прокопенко І.А., Панура Ю.В. Удосконалення податкової системи як фактор підвищення фінансової безпеки держави. *Ефективна економіка*. 2021. №4. URL : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8775> (дата звернення: 25.09.2024)

24. Іванов Ю.Б., Іванова О.Ю. Податкова політика та економічна безпека: реалії та тенденції військового часу. *Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України : Економічна безпека: міжнародний і національний рівень : за мат І-ї науково-практичної конференції*. м. Харків. 2022.С. 113-119 (дата звернення: 25.09.2024)

25. Колісник А. С. Податкова безпека як складова економічної безпеки держави. *Збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України : Економічна безпека: міжнародний і національний рівень : за мат І-ї науково-практичної конференції*. м. Харків. 2022. С. 120-125 (дата звернення: 12.09.2024)

26. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 року № 254/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.10.2024)

27. Корнієнко Т. Аналіз стану економічної безпеки України та пріоритети її зміцнення. *Економіка та суспільства*. 2022. № 38. URL : <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1314> (дата звернення: 12.09.2024)

28. Корчинська А. Податковий контроль у забезпеченні економічної безпеки держави. *Збірник тез міжн. конф. «Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та національної безпеки держави»*. Тернопіль. 2020. С. 28-30. URL : <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/393> (дата звернення: 25.10.2024)

29. Крамаренко К.М., Бойчук М.П. Теоретичні аспекти національної економічної безпеки. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 8. С. 165 – 168. (дата звернення: 06.08.2024)

30. Крамаренко К.М., Сахно І.В. Податкова безпека в управлінні фінансовою безпекою держави. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. (дата звернення: 11.08.2024)

31. Кушнерук О.Й., Алексеєнко Н.М. Податкова безпека: питання теорії, методології та економічної динаміки. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 1 (90). С. 129-144. (дата звернення: 11.08.2024)

32. Маслій О.А., Буряк А.А. Трансформація загроз економічній безпеці та тезпеці інформаційного середовища України в умовах повномасштабної війни. *Держава та регіони*. 2023. № 3 (129). С. 28-32. (дата звернення: 13.09.2024)

33. Міністерство економіки України : *офіційний веб-сайт*. URL : <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення 23.10.2024)

34. Мінфін: *офіційний веб-сайт*. URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення: 04.05.2023)

35. Мунтіян В.І. Економічна безпека України. К. : КВІШ, 1998. 462 с.

36. Національний банк України : *офіційний веб-сайт*. URL : <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 23.10.2024)

37. Нешко Р.М., Матвійчук В.І. Податкова безпека держави як запорука стабільної фінансової безпеки України. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2016. № 8. С. 208-214. URL : <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/3914> (дата звернення: 20.09.2024)

38. Основи економічної безпеки : підручник / О.М. Бандурка, В.Є. Духов, К.Я. Петрова, І.М. Черняков. Харків : НУВС, 2003. 236 с.

39. Павліченко М. В. Податкова безпека як складова економічної безпеки українських підприємств в умовах кризи. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 49. С. 131-135. URL : <http://btie.kart.edu.ua/article/view/51130> (дата звернення: 18.08.2024)
40. Пенсійний фонд України : офіційний веб-сайт. URL : <https://www.pfu.gov.ua/pro-pfu/> (дата звернення: 24.10.2024)
41. Податковий кодекс України : Закон від 02 грудня 2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 22.10.2024)
42. Подік І. І. Оцінювання сучасного стану податкової безпеки України. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 46–51. (дата звернення: 14.09.2024)
43. Поснова Т.В. Податкова безпека у системі економічної безпеки держави. *Збірник тез податкового конгресу «Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки»*. 2019. Ірпінь. С. 99-101. URL : http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37319/1/ZbirnukPodatkovyi_kongres%20tesa%203.pdf#page=99 (дата звернення: 25.08.2024)
44. Потернак Ю.П. Податковий контроль у системі забезпечення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 1 С. 105-112. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Nvldu_e_2013_1_15 (дата звернення: 25.09.2024)
45. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодачих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 08.09.2024)
46. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення: 10.10.2024)

47. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 08.10.2024)

48. Ратушняк Д.В. Проблемні аспекти організації податкового контролю в Україні. *Матеріали студ. наук. конф. Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. 2022. С. 119-120 (дата звернення: 25.09.2024)

49. Ратушняк Д.В. Роль податкової політики в забезпеченні економічної безпеки держави. *Матеріали студ. наук. конф. Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. 2024. С. 127-128. (дата звернення: 16.09.2024)

50. Ревенко А. Проблеми формування національної економічної безпеки України. *Економіка України*. 1993. № 11. С. 15–21.

51. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 6. 2016. С. 39-42. (дата звернення: 06.08.2024)

52. Сластьоненко О.О., Тістечок А.К. Ефективне забезпечення економічної безпеки України шляхом удосконалення системи оподаткування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 74. С. 81-85 (дата звернення: 15.08.2024)

53. Соколовська А. М. Формування податкової політики в умовах невизначеності. *Фінанси України*. 2012. № 11. С. 44–51. URL : https://finukr.org.ua/?page_id=723&aid=661 (дата звернення: 14.09.2024)

54. Степаненко А., Герасимов М. Оцінка економічної безпеки України та її регіонів. *Регіональна економіка*. 2002. № 2. С. 39–54.

55. Тимошенко О. В. Методичні підходи до оцінювання рівня економічної безпеки держави. *Бізнес Інформ*. 2014. № 6. С. 32–37 (дата звернення: 16.09.2024)

56. Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки : зб. тез Податкового конгресу (м. Ірпінь, 12

грудня 2019 р.). Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2019. 713 с. (дата звернення: 16.08.2024)

57. Цимбалюк І. О. Податкова безпека в системі фінансової безпеки держави. *Стратегічне управління національним економічним розвитком*: монографія: в 2 т. / ред. О. В. Кендюхова. Донецьк: ДВНЗ «ДонНТ», 2013. Т. 2. С. 13–23. URL : <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/2901> (дата звернення: 02.09.2024)

58. Чиж А.Ю. Податкова безпека як функціональна складова економічної безпеки підприємства. *Менеджмент: розвиток, теорія та практика*. 2013. URL : https://thesis.at.ua/publ/15_11_15_12_2013_r_menedzhment_rozvitok_teorija_ta_praktika/chizh_a_ju_podatkova_bezpeka_jak_funkcionalna_skladova_ekonomichnoji_bezpeki_pidpriemstva/9-1-0-247 (дата звернення: 16.08.2024)

59. Чугунов І., Нікітішин А., Податкова безпека держави. *Вісник КНТЕУ*. 2019. № 4. С. 31–41. URL : <https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/636> (дата звернення: 16.08.2024)

60. Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення : монографія. К. : НІСД. 1997. 144 с.

61. Як змінювався рівень тіньової економіки в Україні. *Слово і діло: аналітичний портал*. 2021. URL : <https://www.slovoidilo.ua/2021/12/07/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-tinovoyi-ekonomiky-ukrayini> (дата звернення: 13.11.2024)

Додаток А

Виконання Державного та Зведеного бюджету України та частка основних бюджетоутворюючих податків у доходах
Зведеного бюджету та ВВП за 2014-2023 рр., млрд. грн.

Рік	Державний бюджет			Зведений бюджет			Частка, %							
	План	Факт	% вик.	План	Факт	% вик.	ПДВ у:		податку на прибуток у:		акцизного податку у:		ПДФО у:	
							ВВП	доходах Зведеного бюджету	ВВП	доходах Зведеного бюджету	ВВП	доходах Зведеного бюджету	ВВП	доходах Зведеного бюджету
2014	н/з	357,08	н/з	н/з	456,07	н/з	8,87	30,48	2,57	8,81	1,80	9,89	4,80	8,81
2015	н/з	534,69	н/з	н/з	652,03	н/з	9,02	27,37	1,97	5,99	1,96	9,68	5,05	5,99
2016	н/з	616,28	н/з	н/з	782,86	н/з	9,88	30,08	2,53	7,69	2,31	11,51	5,82	7,69
2017	н/з	793,44	н/з	н/з	1016,97	н/з	10,53	30,87	2,46	7,22	2,27	11,35	6,22	7,22
2018	946,56	928,11	98,05	1201,37	1184,28	98,58	10,52	31,62	2,98	8,97	2,04	11,20	6,46	8,97
2019	1036,12	998,28	96,35	1323,28	1289,78	97,47	9,53	29,36	2,95	9,10	1,80	10,63	6,93	9,10
2020	1066,98	1076,02	100,85	1371,75	1376,66	100,36	9,55	29,10	2,82	8,61	1,96	11,18	7,04	8,61
2021	1281,14	1296,85	101,23	1632,26	1662,24	101,84	9,83	32,28	3,00	9,86	1,56	10,85	6,41	9,86
2022	1761,02	1787,40	101,50	2160,35	2196,27	101,66	9,00	21,26	2,52	5,94	1,18	5,26	8,10	5,94
2023	2266,96	2672,00	117,87	2690,17	3104,31	115,39	8,88	18,71	2,44	5,13	2,69	3,04	7,59	15,99

Джерело: складно автором на основі [17, 34, 36].

Результати розподілу загроз економічній безпеці завпливом та складовими економічної безпеки виявлені у 2022-2023 рр. [3]

Види безпеки		Вплив
Макроекономічна безпека		
1	Різкий економічний спад унаслідок згортання ділової активності в умовах війни, неможливості ведення бізнесу в окремих регіонах країни в зоні бойових дій або ризиковій зоні	4/4
2	Відплив капіталу з економічної території України та релокація бізнесу за кордон	3/3
3	Значне скорочення інвестиційної діяльності	4/4
4	Критичне зниження обсягів кредитного фінансування основного капіталу, обігових коштів та інвестицій	4/4
5	Зменшення трудового потенціалу внаслідок інтенсивних процесів міграції населення за кордон, значної частки ВПО, втрат цивільного населення внаслідок бойових дій	4/4
6	Зростання індексу споживчих цін (інфляції)	4/4
7	Зниження приватного споживання	4/3
Виробнича безпека		
8	Критичне скорочення промислового виробництва	4/4
9	Прискорення темпів деіндустріалізації економіки	4/4
10	Зниження конкурентних позицій вітчизняних виробників на внутрішньому та зовнішніх ринках промислової продукції	4/4
11	Збільшення часток низькотехнологічної та сировинної продукції у структурі промислового виробництва	4/4
12	Посилення залежності внутрішнього ринку України від імпорту промислової продукції	4/4
Фінансова безпека		
13	Погіршення фінансової стійкості пенсійної системи	4/4
14	Високий рівень дефіциту державного бюджету	5/4
15	Значні втрати податкових та митних надходжень державного та місцевих бюджетів	4/4
16	Брак довіри з боку громадян та бізнесу до податкових, митних органів	4/3
17	Недофінансування окремих статей видатків бюджету внаслідок обмеженості фінансових можливостей держави	4/4
18	Зростання обсягів державного боргу та видатків на його обслуговування	4/4
19	Погіршення інституційної спроможності банківської системи внаслідок скорочення ресурсної бази банків, збитковості та зниження капіталізації	3/3
20	Різде збільшення частки непрацюючих кредитів у кредитному портфелі банків	3/3
Зовнішньоекономічна безпека		
21	Значна втрата експортного потенціалу України внаслідок руйнування чи пошкодження виробничих об'єктів	4/4
22	Утруднення експорту внаслідок руйнування чи ускладнення транспортної логістики	4/4
23	Зростання негативного сальдо торговельного балансу	4/4
24	Посилення сировинної та низькотехнологічної спрямованості експорту	4/4

25	Обмеження дієвості інфраструктури підтримки зовнішньоторговельної діяльності	3/3
26	Значне збільшення частки імпорту у внутрішньому споживанні	3/4
Інвестиційно-інноваційна безпека		
27	Скорочення державних капітальних інвестицій	4/4
28	Згорання інноваційної активності в економіці	4/3
29	Погіршення динаміки інвестиційних процесів у промисловості	4/4
30	Недостатній обсяг фінансування наукових досліджень і розробок	4/3
31	Скорочення капітальних інвестицій у корпоративному секторі	4/4
32	Релокація за межі України інноваційно активних компаній	4/3
Соціальна безпека		
33	Суттєве погіршення соціально-економічного становища вразливих верств населення	4/4
34	Суттєве зниження спроможності системи соціального захисту України виконувати свої функції	3/3
35	Втрата можливостей зайнятості та поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці	4/4
36	Значне зниження добробуту та якості життя населення	4/4
37	Погіршення доступу до кваліфікованої медичної допомоги	3/3
38	Погіршення доступу до отримання соціальних послуг через нестачу фахівців з надання соціальних послуг	3/3
39	Погіршення умов життя значних груп населення через руйнування житла та цивільної інфраструктури	4/4
40	Масовий виїзд біженців за кордон	¾
41	Значне погіршення стану довкілля (включно і воєнне забруднення), спричинене бойовими діями	4/4
42	Збільшення навантаження на соціальну інфраструктуру та ринок праці густозаселених і традиційно праценадлишкових західних регіонів	4/3
43	Стрімке зростання кількості ВПО	3/3
Продовольча безпека		
44	Локальні дефіцити продуктів харчування, викликані утрудненням постачання та/чи надмірним попитом	3/3
45	Зниження обсягів виробництва значущих видів сільськогосподарської продукції	3/3
46	Руйнування інфраструктури виробництва, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування	¾
47	Значні матеріально-технічні та фінансові втрати частини сільськогосподарських виробників	4/4
48	Погіршення якості харчування населення	3/3
49	Погіршення забезпеченості сільськогосподарських підприємств матеріально-технічними засобами	4/4
50	Посилення дефіциту трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві	3/3

Джерело: складено автором на основі [44].

АНОТАЦІЯ

Ратушняк Д. В. Реалізація податкової політики з метою забезпечення економічної безпеки України: проблеми та перспективи. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024.

У кваліфікаційній роботі розглянуто вплив податкової політики в забезпеченні економічної безпеки держави, та її важливість як інструмента в реалізації цього процесу. Розкрита суть економічної та податкової безпеки, проаналізовано їх рівень та оцінено рівень податкової політики, досліджено податковий контроль - як один із інструментів податкової політики, охарактеризовано міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки, виокремлені актуальні виклики та загрози, з якими стикнулася Україна в теперішньому часі, та обгрунтовано можливості та шляхи поліпшення податкової політики для забезпечення державної економічної безпеки.

Ключові слова: економічна безпека, податкова безпека, податкова політика, податковий контроль, бюджет, національна безпека, ВВП, податки, тіньова економіка, податкові надходження, бюджет.

SUMMARY

Ratushniak D.V. Implementation of Tax Policy to Ensure Economic Security of Ukraine: Problems and Prospects. – Manuscript. Qualification work for obtaining the second (master's) level of higher education in specialty 072 «Finance, banking, insurance and stock market». Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2024.

The qualification work considers the impact of tax policy in ensuring the economic security of the state and its importance as a tool in the implementation of this process. The essence of economic and tax security is disclosed, their level is analyzed and the level of tax policy is assessed, tax control as one of the tools of tax policy is studied, international experience in ensuring economic security is characterized, current challenges and threats faced by Ukraine are highlighted, and opportunities and ways to improve tax policy to ensure state economic security are substantiated.

Key words: economic security, tax security, tax policy, tax control, budget, national security, GDP, taxes, shadow economy, tax revenues, budget.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання чужих ідей, результатів і текстів наукових досліджень мають посилання на відповідне джерело.

_____ Д. В. Ратушняк